



Journal of Human Rights and Peace Studies

journal homepage: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/HRPS/index>



The Creation of Student Voice as the Citizen in the 21st Century with a Critical Classroom Learning Process

การสร้างเสียงของผู้เรียนในฐานะพลเมืองศตวรรษที่ 21 ด้วยกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงวิพากษ์

Pakdeekul Ratana/ภักดีกุล รัตนา¹

Faculty of Education, Chiang Mai University, Thailand/

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประเทศไทย

Email: pakdeekul.r@gmail.com

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:

Received: 18-Jul-2021

Revised: 06-Oct-2021

Accepted: 12-Oct-2021

Keywords:

Critical Pedagogy,

Critical Thinking,

Student Voice,

Community of

Philosophical Inquiry

This research article aims to explore the concepts of critical thinking and critical pedagogy for creating student voice as the citizen in the 21st century through the community of philosophical inquiry learning approach and intends to point out that the classrooms should be safe spaces for learners to engage in practicing as speakers and create their voices in meaningfulness and responsibility which is essential to the citizen in the 21st century. The content of an article is divided into two related parts; the first part presents the importance of critical pedagogy and critical thinking process on teaching and learning in the classroom. The second part reveals the examples of a learning process in a critical classroom where the concepts of critical pedagogy and critical thinking are applied as resources for practicing students through a participatory learning approach in the community of philosophical inquiry activity. The methodology is participatory action research (PAR) and is presented in analytical description combined with storytelling form based on examples of activities in a critical classroom.

¹ ดร. ภักดีกุล รัตนา อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์การศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประเทศไทย

บทคัดย่อ

คำสำคัญ:

การศึกษาเชิงวิพากษ์

การคิดเชิงวิพากษ์

เสียงของผู้เรียน

ชุมชนแห่งการสืบสอบทาง
ปรัชญา

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการคิดเชิงวิพากษ์และแนวความคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์เพื่อฝึกปฏิบัติการสร้างเสียงของผู้เรียนในฐานะพลเมืองศตวรรษที่ 21 ด้วยการจัดเรียนรู้แบบชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา และต้องการชี้ให้เห็นว่าห้องเรียนควรเป็นพื้นที่ปลอดภัยเพื่อให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการฝึกปฏิบัติการเป็นผู้พูดและสร้างเสียงของตนเองอย่างมีเป้าหมายและความรับผิดชอบซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อความเป็นพลเมืองศตวรรษที่ 21 เนื้อหาของบทความแบ่งเป็นสองส่วนที่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กันคือ ส่วนแรก นำเสนอความสำคัญของการศึกษาเชิงวิพากษ์และกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ต่อการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน และส่วนที่สอง นำเสนอตัวอย่างของกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงวิพากษ์ที่นำแนวทางการศึกษาเชิงวิพากษ์และการคิดเชิงวิพากษ์ไปใช้เป็นแนวทางการฝึกปฏิบัติผู้เรียนในฐานะพลเมืองศตวรรษที่ 21 ผ่านรูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา วิธีวิทยาเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและนำเสนอแบบการพรรณาเชิงวิเคราะห์ร่วมกับการเล่าเรื่องตัวอย่างกิจกรรมในห้องเรียนความคิดเชิงวิพากษ์

บทนำ

ภายใต้พลวัตของโลกสมัยใหม่ที่เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ยุคโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลให้เส้นแบ่งระหว่างประเทศบางลงอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน เกิดระบบสังคมและเศรษฐกิจแบบข้ามพรมแดนบนฐานของเทคโนโลยีที่พัฒนาอย่างรวดเร็วและก้าวกระโดดจนกลายเป็นแกนกลางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมและต่อเนื่องมาจนถึงยุคศตวรรษที่ 21 ที่โลกได้พลิกผันสู่สังคมดิจิทัลที่เทคโนโลยีและเครือข่ายอินเทอร์เน็ตกลายเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตและผู้คนถูกเชื่อมต่อเข้าหากันอย่างรวดเร็ว ผลกระทบที่เกิดขึ้นกลายเป็นแรงกระตุ้นและเร่งเร้าให้สังคมโลกมนุษย์ต้องผันตัวเองสู่สังคมที่ใช้เทคโนโลยีอย่างเต็มรูปแบบจนการใช้ชีวิตบนโลกเสมือนกลายเป็นบรรทัดฐานใหม่ทางสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และได้สร้างความท้าทายต่อระบบการศึกษาในการผลิตชุดความรู้แก่ผู้คนในทุกช่วงวัยที่ต้องตอบโต้ต่อการดำเนินชีวิตภายใต้สังคมโลกศตวรรษที่ 21 ที่เทคโนโลยีกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันที่มนุษย์แยกเปลี่ยนเรียนรู้ เชื่อมโยง และผสานกันด้วยเทคโนโลยีในแทบทุกด้านของชีวิต ที่สำคัญคือการใช้ชีวิตในสังคมออนไลน์หรือโลกเสมือนพร้อมกับการใช้ชีวิตในสังคมโลกจริงได้ขยายขยายแนวคิดความเป็นพลเมืองออกไป

โดยแนวทางการเป็นพลเมืองในศตวรรษที่ 21 มีความทับซ้อนในความหมายของความเป็นพลเมืองที่แตกต่างไปจากศตวรรษก่อนหน้าอันเป็นผลจากโลกไร้พรมแดนและความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี กล่าวคือเป็นพลเมืองชาติตามชนบ (traditional citizenship) ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นพลเมืองภายใต้กฎหมาย

(legal citizenship) ของรัฐชาติที่ตนสังกัด ขณะเดียวกันภายใต้บริบทของโลกไร้พรมแดนผู้คนจึงมีมิติของความเป็นพลเมืองโลก (global citizenship) ที่ตระหนักถึงความเชื่อมโยงและการพึ่งพาอาศัยกันและมีจิตสำนึกร่วมถึงปัญหาในระดับโลก เช่น ปัญหาโลกร้อน และเปิดรับความแตกต่าง ยอมรับความเป็นอื่น ยอมรับคุณค่าของสังคมพหุวัฒนธรรมที่มีแตกต่างและความหลากหลายของผู้คนที่ต่างเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม (Mookdawijit, 2018) นอกจากนี้การใช้ชีวิตในโลกออนไลน์ภายใต้สังคมดิจิทัลได้หนุนขับเคลื่อนให้ผู้คนในศตวรรษที่ 21 ถูกกลืนกลายเป็นพลเมืองดิจิทัล (digital citizen) หรือพลเมืองที่มีความสามารถในการใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อตอบสนองความต้องการของชีวิตซึ่งควรมีความเข้าใจ รู้จักบริหารจัดการ และกำกับตนเองบนโลกออนไลน์ ต้องรู้เท่าทันและตระหนักถึงโอกาสและความเสี่ยงในโลกดิจิทัล รวมถึงเข้าใจสิทธิและความรับผิดชอบในโลกออนไลน์อย่างมีจริยธรรมและถูกต้องตามกฎหมายด้วย (Bellanca & Brandt, 2011) ซึ่ง Pomeroy (2016) มีความเห็นว่าในอนาคต โลกจะถูกขับเคลื่อนโดยกลุ่มคนที่เรียกว่าพลเมืองดิจิทัลซึ่งจะมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจของโลก เช่น รูปแบบการบริโภค รสนิยม ตลาดแรงงาน เป็นต้น ดังนั้นพลเมืองในศตวรรษที่ 21 จึงควรเข้าใจความซับซ้อนของอัตลักษณ์ ประเด็นทางสังคม วัฒนธรรม และความเป็นมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับสังคมโลก มีความเข้าใจต่อความรู้ดิจิทัล (digital literacy) ซึ่งหมายถึง ทักษะ ความรู้และความเข้าใจด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ปฏิบัติตนอย่างมีคุณธรรมและจริยธรรมตามกฎหมาย รวมถึงสามารถใช้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างปลอดภัยและถูกกฎหมายด้วย

นอกจากนี้ การก้าวสู่ยุคสมัยใหม่ในศตวรรษที่ 21 ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วโดยมีเทคโนโลยีทันสมัยเป็นตัวขับเคลื่อน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการสื่อสารทำให้การศึกษาสามารถทำได้โดยไม่มีการจำกัดทั้งด้านเวลาและสถานที่ ลักษณะการเรียนรู้จึงถูกปรับเปลี่ยนเพื่อให้เข้ากับปรากฏการณ์ของโลกยุคใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม Churches (2009) ได้อธิบายถึงพฤติกรรมการเรียนรู้ในโลกยุคใหม่ที่เปลี่ยนไปเน้นทักษะการเรียนรู้ขั้นที่สูงขึ้น เช่น ทักษะการนำเอาความรู้ใหม่ไปใช้อย่างสร้างสรรค์ การเรียนการสอนที่สนับสนุนให้นักเรียนได้เตรียมตัวเพื่อใช้ชีวิตในโลกที่เป็นจริงและเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านการสอนที่มีความยืดหยุ่นที่ช่วยกระตุ้นและจูงใจให้ผู้เรียนมีความคิดวิเคราะห์และวิพากษ์ การเรียนรู้ที่ไม่จำกัดอยู่แต่ในห้องเรียนแต่จะเชื่อมโยงครู นักเรียนและชุมชนเข้าด้วยกัน บทบาทและหน้าที่ของผู้สอนเปลี่ยนจากการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ไปเป็นผู้สนับสนุนช่วยเหลือให้นักเรียนสามารถเปลี่ยนสารสนเทศเป็นความรู้ และเป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้และนำความรู้ไปประยุกต์และปฏิบัติในชีวิตจริง (Bellanca & Brandt, 2011) รวมไปถึงการเรียนรู้ในยุคดิจิทัลนั้นผู้เรียนจะต้องมีทักษะในการอ่านและการโต้ตอบในชุมชนออนไลน์ โดยการเรียนการสอนในชั้นเรียนควรสนับสนุนผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (critical digital citizens) สามารถคิดในเชิงลึก เรียนรู้วิธีการอ่านและการสื่อสารในสภาพแวดล้อมออนไลน์ได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบ มีมารยาท และตระหนักถึงความเสมอภาคทางสังคมด้วย (Bucholz, DeHart and Moorman, 2020) พร้อมกับการส่งเสริมให้ผู้เรียนตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการศึกษาเพื่อความเป็นธรรมทางสังคม (social justice education) ที่มาจากมโนทัศน์หลัก 3 ประการ คือชุมชนประชาธิปไตย (democratic community) ความเท่าเทียมทางศีลธรรม (moral equality) และรูปแบบทางสังคมของความบกพร่อง (social model of disabilities) ซึ่งต้องพิจารณาความหลากหลายของผู้เรียนที่มีความแตกต่างกันทางเชื้อชาติ ความพิการ เพศ เพศสภาพ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม สถานะเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งอัตลักษณ์ของแต่ละคน โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการสร้างของความเสมอภาคและสนับสนุนซึ่งกันและกัน เพื่อการแสดงออกที่เสรีและการพัฒนาเต็มศักยภาพของพลเมืองแต่ละบุคคล (Dewey, 1922)

ส่วน Schrum and Levin (2009) ได้เสนอว่าการจัดการเรียนรู้ในโลกยุคดิจิทัลควรมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีทักษะการเรียนรู้ การคิดเชิงวิพากษ์ และการแก้ปัญหา ต้องบูรณาการเทคโนโลยีเข้ากับระบบการศึกษา เช่น ผู้เรียน ผู้สอน และผู้บริหารสถานศึกษาควรมีความรู้และวิสัยทัศน์เกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้เพื่อสร้างภาวะผู้นำทางเทคโนโลยี (technology leadership) และการเรียนรู้ควรเน้นทักษะในศตวรรษที่ 21 ที่เนื้อหาวิชาควรเพิ่มเติมความรู้ในลักษณะสหวิทยาการโดยเฉพาะการตระหนักรู้เกี่ยวกับโลก เศรษฐกิจ การเงิน การประกอบธุรกิจ หน้าที่พลเมือง สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม รวมถึงทักษะที่จำเป็นคือ ทักษะอาชีพและทักษะชีวิต ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม ทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี สอดคล้องกับงานวิจัยของหน่วยงาน The Pacific Policy Research Center (2010) ที่พบว่าทักษะและสมรรถนะที่สำคัญของพลเมืองศตวรรษที่ 21 คือ ความรู้ด้านความเป็นพลเมือง (civic literacy) การตระหนักรู้เกี่ยวกับโลก (global awareness) ทักษะทางการเงิน (financial literacy) ความรอบรู้ด้านสุขภาพ (health literacy) และ ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม (environmental literacy) ดังนั้นการศึกษาจึงมีส่วนอย่างสำคัญในการพัฒนาและบ่มเพาะทักษะและสมรรถนะในศตวรรษที่ 21 แก่ผู้เรียน Kay and Greenhill (2011) ได้เสนอว่าสมรรถนะสำคัญที่การศึกษาควรส่งเสริมให้มีขึ้นในผู้เรียน อาทิ การคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหา การเรียนรู้แบบสหวิทยาการ ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม การสื่อสารและการทำงานบนความหลากหลายและข้ามชาติ ความรับผิดชอบทางการเงิน สุขภาพ และความเป็นพลเมืองโลก ในกรณีของประเทศไทยได้มีการนำแนวคิดสมรรถนะของผู้เรียนไปใช้ในการจัดการศึกษา ดังที่ปรากฏในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะสำคัญ 5 ด้านคือ ความสามารถในการสื่อสาร ความสามารถในการคิด ความสามารถในการแก้ปัญหา ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี และความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต (Office of the Basic Education Commission, 2017)

ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการจะเดินหน้าต่อไปในยุคแห่งความพลิกผันที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและรอบด้าน แม้กระทั่งมิติของความคิด อุดมการณ์และโลกทัศน์นี้จะได้ก็ต่อเมื่อทุกคนมีการศึกษาที่มีคุณภาพ เพราะการศึกษาที่ไม่มีคุณภาพอาจจะก่อให้เกิดปัญหาร้ายแรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษที่ 21 ซึ่งผู้คนที่ต้องการทักษะและการดำรงชีวิตที่แตกต่างจากอดีตที่ผ่านมาอย่างมาก การรับมือต่อความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวท้าทายระบบการศึกษาไทยเพราะการศึกษาคือรากฐานในการพัฒนาคน จึงเป็นความจำเป็นที่การศึกษาจะต้องทบทวนและปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับโลกยุคใหม่ที่ควรจะมีควมยืดหยุ่นและสร้างสรรค์ท่ามกลางการทำลายและปัญหาของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

บทความนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอบทความออกเป็น 2 ส่วนที่มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน คือ *ส่วนแรก* การคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) การศึกษาเชิงวิพากษ์ (critical pedagogy) และความสำคัญของ “เสียง” (voice) ของพลเมืองในศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของแนวคิดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ความสำคัญของการศึกษาเชิงวิพากษ์และกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ที่ควรสนับสนุนให้เกิดขึ้นในกระบวนการเรียนการสอนในชั้นเรียน โดยเฉพาะการสร้างโอกาสให้ผู้เรียนสามารถส่งเสียง (voice) ของตนเองร่วมกับ “เสียง” ของผู้สอนเพื่อที่จะสร้างพื้นที่ทางการศึกษาและการเรียนรู้ร่วมกันอย่างแท้จริงแทนที่การเรียนการสอนที่ไม่มีเสียงตอบรับจากผู้เรียน หรือผู้เรียนถูกทำให้กลายเป็นผู้ไร้เสียงและไร้ตัวตน (Nawarat, 2018) เพราะบริบทในการเรียนการสอนเป็นเช่นนี้ไม่เอื้อต่อการสร้างผู้เรียนให้มีความเป็นพลเมืองในศตวรรษที่ 21 ที่เข้าใจต่อการใช้สิทธิ การมีเสรีภาพ และหน้าที่ของตนเองในฐานะพลเมืองที่เป็นปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นภายใต้ความแตกต่างและหลากหลายในสังคมประชาธิปไตย รวมถึงการมีทักษะการคิดไตร่ตรองวิพากษ์ การแก้ไขปัญหา และสามารถสืบสอบ (inquiry) ความรู้ด้วยตนเอง และ *ส่วนที่สอง* คือ กระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงวิพากษ์ของผู้เรียนในฐานะพลเมืองในศตวรรษที่ 21 และรูปแบบการเรียนรู้ชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (community of philosophical inquiry: CoPI) ในส่วนนี้จะนำเสนอตัวอย่างของการนำแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์และการคิดเชิงวิพากษ์ไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอนในชั้นเรียนด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วัฒนธรรมการสืบสอบ รวมถึงการสร้างจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ผ่านการ “ส่งเสียง” จากการฝึกปฏิบัติในชุมชนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้วยการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระด้วยการสร้างบทสนทนาและการถกเถียงร่วมกันในชั้นเรียน ทั้งนี้บทความวิจัยนี้จะชี้ให้เห็นว่าห้องเรียนควรเป็นพื้นที่ปลอดภัยเพื่อให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการฝึกปฏิบัติการเป็นผู้พูดและสร้างเสียง (student voice) ของตนเองอย่างมีความหมายและความรับผิดชอบซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อความเป็นพลเมืองศตวรรษที่ 21

วัตถุประสงค์

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดการคิดเชิงวิพากษ์และแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์เพื่อการสร้างเสียงของผู้เรียนในฐานะพลเมืองศตวรรษที่ 21 ด้วยการจัดเรียนรู้แบบชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาในที่นี้ดำเนินการด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) และนำเสนอผลการศึกษาในเชิงพรรณนา (analytical description) ร่วมกับวิธีการเล่าเรื่องจากตัวอย่างกิจกรรมในห้องเรียนความคิดเชิงวิพากษ์ ผู้วิจัยได้นำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research: PAR) ซึ่งหมายถึงกระบวนการวิจัยที่มุ่งศึกษาชุมชนโดยนักวิจัยจะทำงานร่วมกับชุมชนอย่างเป็นระบบตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบกระบวนการศึกษาวิจัย โดยเน้นคนเป็นศูนย์กลางและทุกขั้นตอนมีสมาชิกของชุมชนเข้าร่วมด้วย (Phatrawat, 2010) ผู้วิจัยได้นำวิธีการวิจัยดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ห้องเรียนโดยให้ความสำคัญแก่การปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนที่มีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (learner-centered) และมุ่งเน้นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสืบค้นและทบทวนความรู้ร่วมกับผู้สอนในชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (community of philosophical inquiry) ซึ่งเป็นกิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในห้องเรียน โดยมีวิธีการดังนี้

1. ด้วยการจัดวิจัยนี้เป็นการศึกษาเอกสาร การเก็บข้อมูลจะใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสำรวจและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือทั่วไป หนังสือและบทความภาษาต่างประเทศ ตำราและเอกสารทางวิชาการ บทความวิชาการ และบทความวิจัย รวมถึงการสืบค้นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อาทิ ข้อมูลแนวคิดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 การศึกษาเชิงวิพากษ์ การคิดเชิงวิพากษ์ และชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้และนำมาจัดทำเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และกำหนดเป็นกรอบแนวคิดทางการศึกษา

2. การวิจัยใช้การประยุกต์วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่มุ่งศึกษาการสร้างเสียง (voice) ของผู้เรียนในฐานะพลเมืองศตวรรษที่ 21 ด้วยกระบวนการจัดการเรียนแบบชุมชนการสืบสอบความรู้ (community of inquiry) ร่วมกันอย่างเป็นระบบระหว่างผู้สอนและผู้เรียนในห้องเรียนเชิงวิพากษ์ ผ่านเครื่องมือที่เป็นกิจกรรมหลักในห้องเรียนคือกิจกรรมชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (community of philosophical inquiry: CoPI) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจะใช้การศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีขั้นตอนคือ

- 1) ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนร่วมออกแบบเนื้อหาการเรียนตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้ในแต่ละครั้ง เช่น การสร้างห้องเรียนปลอดภัย บทบาทและหน้าที่ของพลเมือง เป็นต้น 2
 - 2) ผู้สอนจัดพื้นที่และสร้างบรรยากาศที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เช่น จัดที่นั่งให้มีลักษณะเป็นครึ่งวงกลมหรือวงกลมแล้วแต่กรณี
 - 3) จัดกิจกรรมชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญาที่เน้นการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและเน้นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนในการเรียนรู้ตั้งแต่การสืบสอบและสืบค้นความรู้ การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ รวมถึงการให้ผู้เรียนประเมินผลผ่านการสะท้อนคิดซึ่งเป็นการฝึกปฏิบัติการของผู้เรียนในสิ่งที่ได้เรียนรู้ โดยผู้สอนจะใช้วิธีการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้แต่ละครั้งจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participated observation) ผ่านการกระตุ้นคิดจากการตั้งคำถาม สร้างบทสนทนา การสืบสอบความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกันโดยใช้การเล่าเรื่อง (story telling) ร่วมกับผู้เรียน
 - 4) ผู้สอนนำการสะท้อนคิดที่ได้จากการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งมาประเมินเพื่อจัดการสร้างกิจกรรมในครั้งต่อไป
3. จากนั้นเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งกระทำโดยนำข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมและข้อมูลที่เกี่ยวข้องซึ่งได้จากการสืบค้น การสังเกต การทำกิจกรรมกลุ่ม และการจดบันทึกมาวิเคราะห์แบบอุปนัย (analytic induction) ที่นำข้อมูลที่ได้จากการจัดกิจกรรมชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญาร่วมกับผู้เรียนไปวิเคราะห์และสร้างเป็นข้อสรุป และนำเสนอในเชิงพรรณนา (analytical description) ร่วมกับวิธีการเล่าเรื่องจากตัวอย่างกิจกรรมในห้องเรียนความคิดเชิงวิพากษ์

การคิดเชิงวิพากษ์ การศึกษาเชิงวิพากษ์ และความสำคัญของ “เสียง” ของพลเมืองในศตวรรษที่ 21

1. การคิดเชิงวิพากษ์

สังคมโลกศตวรรษที่ 21 เป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงและพลิกผันอย่างรวดเร็ว ซึ่งส่งผลให้สภาพสังคม การเมือง และเศรษฐกิจเปลี่ยนไปให้เห็นได้ชัดคือการที่โซเชียลมีเดียเข้ามามีผลต่อพฤติกรรมของมนุษย์มากขึ้น เช่น การเลือกตั้ง พฤติกรรมการบริโภค รูปแบบธุรกิจ และยังมีผลต่อความคิดและการดำเนินชีวิตของคนในสังคมทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มีความซับซ้อนมากขึ้น การศึกษาจึงจำเป็นต้องทบทวนและปรับเปลี่ยนเพื่อสร้างผู้เรียนให้มีทักษะและความพร้อมในการปรับตัวและรับมือความเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อนและผันผวนนี้ (Rangupthuk, 2020) รวมไปถึงการที่ทุกคนบนโลกยุคข้อมูลข่าวสารสามารถเชื่อมต่อกันได้ง่ายดายและการไหลบ่าของข้อมูลข่าวสารอย่างมากมายที่ขาดการคัดกรองที่เหมาะสม ปัจจุบันจึงมีข้อมูล

ข่าวสารที่บิดเบือน (misinformation) และข่าวปลอม (fake news) จำนวนมาก และจากรายงานเรื่อง Are 15-year-olds prepared to deal with fake news and misinformation? (Organisation for Economic Cooperation and Development [OECD], 2021) ที่ระบุว่าเทคโนโลยีดิจิทัลส่งผลต่อพฤติกรรมของเด็กและเยาวชนที่หันมาดำเนินชีวิตผ่านโลกออนไลน์มากขึ้น ได้รายงานข้อมูลที่น่าสนใจคือ พบว่าเด็กไทยมีความสามารถในการรับมือกับข่าวปลอมและข้อมูลข่าวสารที่บิดเบือนในระดับต่ำโดยอยู่ในอันดับที่ 76 จาก 77 ประเทศทั่วโลกที่ OECD ทำการประเมิน ข้อมูลดังกล่าวท้าทายระบบการศึกษาของไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการตั้งคำถามต่อระบบการศึกษาไทยที่ต้องปรับเปลี่ยนจากการให้ความสำคัญกับความรู้มาเป็นการให้ความสำคัญกับกระบวนการคิดของผู้เรียนมากขึ้น มีการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นการฝึกฝนความคิดและส่งเสริมปฏิบัติการของผู้เรียน เพราะท้ายที่สุดแล้วเยาวชนที่มีความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) หรือการคิดอย่างใช้เหตุใช้ผลพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบจะสามารถคิดวิเคราะห์แยกแยะระหว่างข้อมูลที่ถูกต้องและข้อมูลที่ผิด ข้อมูลที่มีเนื้อหาดีและข้อมูลที่เข้าข่ายอันตราย (Wongkitrungrueng, 2018) เช่น แยกแยะได้ว่าข้อมูลที่เผยแพร่ลักษณะใดที่เป็นข้อคิดเห็น (opinion) หรือข้อเท็จจริง (facts) รู้ว่าข้อมูลลักษณะใดที่ส่งผ่านมาทางออนไลน์แล้วควรตั้งข้อสงสัยและหาคำตอบที่ชัดเจนก่อนเชื่อและนำเสนอต่อโดยรู้ว่าการส่งต่อข้อมูลอันเป็นเท็จในระบบคอมพิวเตอร์เป็นเรื่องผิดกฎหมาย รู้ว่าอะไรคือข้อมูลเชิงคุกคาม (bullying) หรือสร้างความเกลียดชัง (hate speech) และเรียนรู้ที่จะรับมือกับข้อมูลเหล่านั้น รวมถึงการมีความคิดเท่าทันสื่อ (media literacy) ที่ความสามารถในการปกป้องตัวเองหรือไม่หลงเชื่อเนื้อหาจูงใจของสื่อที่ได้อ่าน ได้ฟัง หรือได้ยินด้วยการคิดและวิเคราะห์แยกแยะเนื้อหาเหล่านั้นเพื่อหาความน่าเชื่อถือและความเป็นเหตุเป็นผลก่อน ซึ่งถือว่ามีส่วนอย่างสำคัญในการรักษาคุณค่าประชาธิปไตย เพราะการเสริมสร้างค่านิยมประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับการณ์ที่ประชาชนมีข้อมูลถูกต้องไม่ตกเป็นเหยื่อของข้อมูลข่าวสาร

ดังนั้นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนากระบวนการคิดของผู้เรียนจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะการคิดเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนที่จะเติบโตขึ้นในยุคของความเปลี่ยนแปลงนี้ จากกรอบการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (Framework for 21st Century Learning) (P21 Partnership for 21st Century Learning, A Network of Battelle for Kids, 2019) และแนวคิดทักษะในศตวรรษที่ 21 (World Economic Forum, 2015) สะท้อนให้เห็นถึงหัวใจสำคัญของการศึกษาในศตวรรษที่ 21 คือทักษะการคิด โดยเฉพาะการที่สังคมโลกปัจจุบันที่มีลักษณะเป็นสังคมความรู้ (knowledge society) ถูกขับเคลื่อนด้วยเศรษฐกิจฐานความรู้ (knowledge-based economy) ที่ความสำเร็จทางเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับขีดความสามารถของแรงงานในการเรียนรู้และการคิดมากกว่าพลังเครื่องจักร (Hargreaves, 2003) ดังนั้นการคิดจึงมีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) หรือการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ ซึ่งหมายถึงกระบวนการคิด

อย่างรอบคอบเพื่อให้ได้ความคิดและคำตอบที่ดีที่สุด มีความสมเหตุสมผล น่าเชื่อถือ โดยผ่านการพิจารณาและประเมินข้อมูล ข้อเท็จจริง ข้อโต้แย้ง หลักฐาน และความคิดเห็นอย่างรอบคอบทั้งทางกว้าง ลึกและไกล รวมทั้งการพิจารณากลั่นกรองคุณ-โทษ และคุณค่าที่แท้จริงของเรื่องที่คิด (Khaemane, 2011) ความคิดเชิงวิพากษ์ยังหมายถึงความตั้งใจที่จะพิจารณาตัดสินเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยการไม่เห็นคล้อยตามทันที แต่ตั้งคำถามท้าทายหรือโต้แย้งข้ออ้างนั้นเพื่อสร้างความคิดอื่น ๆ และนำไปสู่การแสวงหาคำตอบที่สมเหตุสมผลมากกว่าเดิม (Chareonwongsak, 2006) การคิดวิพากษ์เป็นกระบวนการทางปัญญาที่ซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับทักษะอื่น ๆ เช่น การรู้จักตัวตน การอธิบายความ การประเมินสถานการณ์ การสนับสนุนและโต้แย้ง การตีความ การสรุปความ การคิดเชิงตรรกะและการคิดอย่างเป็นระบบ (Costrell, 2005) ทำให้คุณลักษณะของการคิดเชิงวิพากษ์คือการคิดที่ไม่ด่วนสรุปแต่จะมีการวิเคราะห์หาข้อสมมติฐานหรือสาเหตุ หาข้อมูล ประเมินและประมวลข้อมูลก่อน การคิดเชิงวิพากษ์มีลักษณะเป็นการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณและไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อนจะหาข้อสรุปอย่างสมเหตุสมผลและนำไปสู่การตัดสินใจ (Anurutwong, 2012) กล่าวโดยสรุป การคิดเชิงวิพากษ์เป็นกระบวนการคิดที่มีความตั้งใจจะพิจารณาเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างมีวิจารณ์ญาณคือ ไม่เห็นคล้อยตามข้ออ้างที่น่าเสนอแต่มีการตั้งคำถามท้าทายหรือโต้แย้งข้ออ้างนั้นก่อนเพื่อค้นหาความจริงและเพื่อเปิดโอกาสแก่ความคิดใหม่อื่น ๆ ที่จะนำไปสู่คำตอบที่สมเหตุสมผลมากกว่าข้ออ้างเดิม หรือเหมาะสมกับบริบทมากกว่า รวมถึงเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมมากกว่า ทำให้การคิดเชิงวิพากษ์มักถูกนำไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหา (problem solving) และใช้เพื่อการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ โดยการฝึกทักษะการคิดเชิงวิพากษ์เริ่มจากการตั้งคำถาม การกระตุ้นให้มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับเนื้อหาและกระบวนการ และการสืบค้นคำตอบอย่างมีเป้าหมายและสมเหตุสมผล ซึ่งจะนำไปสู่การเรียนรู้ที่มีความหมาย (meaningful learning) อันเป็นการเชื่อมโยงกับสิ่งที่ได้เรียนรู้เข้ากับชีวิตประจำวันและสามารถนำไปแก้ไขปัญหามในชีวิตจริงได้ การคิดเชิงวิพากษ์จึงเป็นกระบวนการคิดสำคัญที่สะท้อนถึงคุณลักษณะทางปัญญาของมนุษย์เพราะเป็นการคิดที่นิยมใช้สำหรับการคิดและวิเคราะห์ประเด็นประเด็นปัญหาที่ต้องการคำตอบที่ดีกว่า ทำให้การคิดเชิงวิพากษ์เป็นเป้าหมายหลักของการศึกษา (as cited in Siribanphithak, 2010) ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการเรียนรู้ตามแนวคิดของบลูม (Bloom's taxonomy) ที่เน้นการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญนั้นสิ่งสำคัญคือการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking skills) เพราะจะทำให้ผู้เรียนสามารถคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็นจากการคิดอย่างมีเหตุผล คิดอย่างเป็นระบบ คิดอย่างละเอียด และคิดอย่างมีความรับผิดชอบ (Bloom, 1976) ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่าการคิดเชิงวิพากษ์เป็นทักษะที่พัฒนาได้ผ่านกระบวนการในการฝึกหัด กระตุ้น ให้การสนับสนุนด้วยการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการคิดด้วยการสร้างชุมชนการเรียนรู้

เชิงวิพากษ์และฝึกฝนให้ผู้เรียนในฐานะพลเมืองในศตวรรษที่ 21 สร้าง “เสียง” ของตนเองผ่านปฏิบัติการในชั้นเรียนเพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำทักษะการคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

การคิดเชิงวิพากษ์จึงเป็นกระบวนการสร้างการคิดและเป็นเป้าหมายหนึ่งของชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (CoPI) ที่สามารถนำไปใช้เป็นกิจกรรมเพื่อสร้างการคิดในชั้นเรียนได้ บนฐานของการจัดรูปแบบการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นหลักและมุ่งเน้นให้ผู้เรียนสืบสอบ (inquiry) ความรู้ด้วยตนเองและเรียนรู้ที่จะแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกัน โดยกิจกรรมนี้จะเกี่ยวข้องกับการตั้งคำถามซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการคิดเชิงวิพากษ์ และรวมถึงการกำหนดสมมติฐานบนฐานคิดแบบ 4C คือ การคิดเชิงวิพากษ์ด้วยเหตุและผล (critical thinking) การคิดอย่างสร้างสรรค์ (creative thinking) การคิดเชิงอาทร (caring thinking) และ การคิดอย่างมีส่วนร่วม (collaborative thinking) และยังส่งเสริมการสร้างทักษะ 4 ด้านแก่ผู้เรียนคือ ทักษะการสร้างมโนทัศน์ (concept formation skills) ทักษะการสืบสอบ (inquiry skills) ทักษะการใช้เหตุผล (reasoning skills) และทักษะการแปลความ (translation skills) ซึ่งล้วนแต่สำคัญและจำเป็นต่อการฝึกฝนและสร้างผู้เรียนในฐานะพลเมืองศตวรรษที่ 21

วาทกรรมทักษะศตวรรษที่ 21 ที่ให้ความสำคัญแก่การเรียนรู้ตลอดชีวิตและการเรียนรู้ 3R x 7C (Phanit, 2012) รวมถึงการเปลี่ยนระบบการเรียนการสอนในชั้นเรียนที่เปลี่ยนแปลงจากผู้สอนเป็นศูนย์กลางและเนื้อหาเป็นศูนย์กลาง ไปสู่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและเน้นการพัฒนาทักษะและความสามารถของผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การปรับบทบาทของผู้สอนตามวาทกรรมนี้จึงเปรียบเสมือนการปรับลดอำนาจของครูที่เคยเป็นผู้ควบคุมและสั่งการ และเพิ่มอำนาจให้นักเรียนมีบทบาทในการกำหนดและชี้นำตนเองได้ (self-directed) รวมถึงสามารถประเมินผลการเรียนของตนเอง ผู้เรียนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างอิสระ หลักสูตรและการสอนเน้นลักษณะเชิงวิพากษ์ (critical attributes) ที่ท้าทายการเรียนรู้ของนักเรียนให้รู้จักการแสวงหาและสืบค้นความรู้ด้วยตนเอง รูปแบบการศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเองและมีความคิดเป็นของตนเองนี้มีความสอดคล้องกับหลักการแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์ (critical pedagogy) ซึ่งเป็นการศึกษาที่ไม่ “สอนให้เชื่อ และว่าตามกัน” การสร้างเสียงของผู้เรียนในฐานะพลเมืองศตวรรษที่ 21 ด้วยกระบวนการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงวิพากษ์ จึงเป็นการออกแบบกระบวนการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมในชั้นเรียนที่มีลักษณะของการกระตุ้นคิดแก่ผู้เรียนตามแนวคิดการคิดเชิงวิพากษ์และสอดคล้องกับแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์เพื่อให้ห้องเรียนเชิงวิพากษ์นี้เป็นพื้นที่ในการฝึกปฏิบัติการการสร้างเสียงของผู้เรียน

2. การศึกษาเชิงวิพากษ์

แนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์เป็นการตั้งคำถามต่อปัจจัยเชิงอำนาจในการจัดการศึกษา โดยเสนอว่าระบบการศึกษาไม่มีความเป็นกลางทางคุณค่าแต่อยู่ภายใต้ระบบอำนาจ วัฒนธรรมกระแสหลัก และการกดขี่

ในสังคม แก่นของการศึกษาเชิงวิพากษ์จึงเน้นการเสริมอำนาจ (empower) แก่ผู้ไร้อำนาจ (powerless) ในฐานะปัจเจกบุคคลบรรลุมิติของความเป็นมนุษย์สูงสุดตามศักยภาพของตน โดยการศึกษาจะต้องเป็นไปเพื่อการปลดปล่อย ไม่ใช่เพื่อการครอบงำ การศึกษาต้องดำเนินการเปลี่ยนแปลงสภาพการกดขี่ที่ทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมและไม่เท่าเทียม หน้าที่ของการศึกษาเชิงวิพากษ์คือ การวิพากษ์ เปิดโปง และท้าทายวิธีการสอนทั้งในระดับโรงเรียนและอุดมศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันซึ่งส่งผลต่อชีวิตทางการเมืองและวัฒนธรรมของผู้เรียน นักการศึกษาเชิงวิพากษ์เช่น เปาโล เฟรเร (Paolo Freire) ได้เสนอความคิดในหนังสือ *Pedagogy of the Oppressed* (1968) หรือ *การศึกษาของผู้ถูกกดขี่* ว่าการศึกษาต้องเน้นถึงความเป็นมนุษย์ที่เปิดโอกาสให้มีการซักถาม การคิดวิเคราะห์มิใช่การบอกเล่าท่องจำ สถานภาพระหว่างครูกับนักเรียนต้องปรับระดับให้เท่าเทียมกัน มีปฏิสัมพันธ์กันในแนวราบที่เปิดโอกาสให้ผู้สอนและผู้เรียนร่วมกันคิดและตั้งคำถาม ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมคิดในคำถามและคำตอบ และทำให้ผู้เรียนรู้สึกถึงควมมีคุณค่าในตนเอง การศึกษาจึงมิใช่การพึ่งพาหรือการใช้อำนาจครอบงำ แต่เป็นการปลดปล่อย อิสระ และเท่าเทียม (Freire, 2016) หรือ ปีเตอร์ แมคลาเรน (Peter McLaren) นักการศึกษาสายวิพากษ์ซึ่งให้ความสำคัญแก่ศาสตร์การสอนเชิงวิพากษ์เพราะเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนและเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยมีความเห็นว่าห้องเรียนควรเป็นพื้นที่สำคัญของการถกเถียงโต้แย้ง และการสนทนาเชิงวิพากษ์ การสอนจึงมิใช่แค่การส่งความรู้ทางเดียว แต่เป็นการสร้างบทสนทนาแบบถกเถียงและโต้แย้งกันระหว่างผู้สอนและผู้เรียนเพื่อสร้างการเรียนรู้ระหว่างกัน ครูต้องลดอำนาจในชั้นเรียนของตนลง โดยบทบาทของครูจะต้องท้าทายความรู้ชุดเดิมที่อยู่บนฐานของภูมิหลังทางวัฒนธรรมและชนชั้นจนกลายเป็นประสบการณ์ของผู้เรียน และกระตุ้นให้ผู้เรียนตั้งสมมติฐานที่เชื่อมโยงระหว่างโลกกับตัวเองผ่านการอ่าน การสนทนา การสร้างคำถาม และการรื้อสร้างคุณค่าเดิม ดังนั้นบทบาทของผู้สอนจึงเป็นตัวแทนของการวิพากษ์และท้าทายการศึกษาที่ถูกกดขี่ตามแนวคิดของเปาโล เฟรเร (McLaren, 2015)

การศึกษาเชิงวิพากษ์จึงเป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้สอนจากการเป็นผู้ถ่ายทอดและผลิตซ้ำความรู้ผ่านการสอนแบบการธนาคาร (banking education) ที่ครูเป็นผู้นำความรู้ไปฝากไว้กับผู้เรียน นักเรียนเป็นเพียงผู้ที่รอให้ครูเข้ามาฝากความรู้ และครูจะเป็นผู้ตรวจสอบว่าผู้เรียนมีความรู้ที่ครูฝากไว้ในปริมาณมากน้อยเพียงใด บทบาทครูจึงเสมือนเป็นเพียงผู้ตักย่ำความรู้ลงในสำนึกของนักเรียนเท่านั้นแต่ไม่ใช่วิธีคิดที่ผ่านการคิดและการตั้งคำถาม บทบาทของครูจึงต้องลดบทบาทการเป็นศูนย์กลางของความรู้ไปเป็นการจัดการเรียนการสอนที่ใช้ประเด็นปัญหาเป็นฐาน หนุนเสริมให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดไตร่ตรองเชิงวิพากษ์ผ่านการปฏิบัติและการมีส่วนร่วมเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักตั้งคำถามต่อความรู้และสามารถสืบค้นความรู้ได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ ผู้สอนจำเป็นต้องสร้างสภาพแวดล้อมหรือสร้างพื้นที่ปลอดภัยให้แก่ผู้เรียนให้สามารถพูด หรือ “ส่งเสียง” (student voice) บนฐานของการคิดและความเป็นตัวตนที่หลากหลายได้โดยไม่มีการแบ่งแยกหรือ

ครอบงำ เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนความคิดอย่างเท่าเทียม และเปิดรับฟังความคิดที่แตกต่างได้ ซึ่งจะทำให้เกิดบรรยากาศการเรียนรู้ที่เสริมสร้างกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ ผู้เรียนสามารถวิพากษ์สังคมที่ไม่เป็นธรรม สามารถสื่อสารต่อรอง และมีจุดยืนทางความรู้และความคิดเป็นของตนเอง

ดังนั้น การนำแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนในห้องเรียน จึงเป็นการเรียนการสอนที่มุ่งเน้นกระบวนการศึกษาเชิงวิพากษ์ในลักษณะที่กระตุ้นให้ผู้เรียนได้คิดไตร่ตรองและเรียนรู้การวิพากษ์ต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น การกระตุ้นความคิดให้ตระหนักถึงการถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมกระแสหลัก การใส่ใจต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์เพื่อสร้างความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น รวมถึงการทำท้าววิธีคิดของผู้เรียนบนฐานความเป็นมนุษย์ เช่น ประเด็นของความเป็นธรรมทางสังคม ความเหลื่อมล้ำในมิติต่าง ๆ การกระจายทรัพยากรทางเศรษฐกิจและการเมือง ความสำคัญของความเป็นพลุวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันบนความแตกต่างและหลากหลาย ที่สำคัญคือการเรียนการสอนเชิงวิพากษ์ต้องเป็นการสร้างเสียงแก่ผู้เรียนและคำนึงถึงบริบททั้งสามมิติ คือพื้นที่ ความรู้ และอำนาจ ผู้เรียนเรียนรู้และค้นหาวิธีการสื่อสาร (communicating) และนำไปบูรณาการหรือประยุกต์ใช้เพื่อแสวงหาการแก้ไขปัญหาทางสังคมในฐานะผู้กระทำการ (agency) ได้ (McLaren, 2003)

3. เสียงของผู้เรียน

นอกจากนี้ ความท้าทายสำคัญที่เกิดขึ้นในสถานศึกษาคือการที่คนรุ่นใหม่ซึ่งเติบโตภายใต้เงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมหลังยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการขยายตัวของประชากรและสามารถก้าวข้ามพรมแดนทั้งทางกายภาพและทางจินตนาการ มีความหลากหลายทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม รวมทั้งมีอัตลักษณ์ที่ทับซ้อนมากขึ้น แต่กลับปรากฏว่าประเด็นความแตกต่างและหลากหลายทางอุดมการณ์และพลุวัฒนธรรมกลับมักถูกละเลยในพื้นที่การศึกษา เพราะถูกครอบงำและผูกขาดอำนาจผ่านการกฏระเบียบ การจัดทำหลักสูตรและการบริหารจัดการโดยหน่วยงานการศึกษาของรัฐ รวมถึงสภาพที่การศึกษาถูกผูกขาดโดยทุนข้ามชาติ (McLaren, 1998) นำไปสู่การสร้างข้อถกเถียงและข้อโต้แย้งภายใต้แนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์ในประเด็นทางการศึกษา อาทิ หลักสูตรในฐานะเป็นวาทกรรมทางการศึกษา (Apple, 1993) ควรสัมพันธ์กับความหลากหลายของแต่ละวัฒนธรรม ภูมิหลัง กรอบคิดหรือโลกทัศน์ที่แตกต่างกันของในแต่ละพื้นที่ การจัดทำหลักสูตรจึงต้องคำนึงถึงอัตลักษณ์ ภูมิหลังทางสังคมวัฒนธรรม และบริบทที่แวดล้อมของผู้สร้างและผู้ใช้ความรู้ซึ่งหมายถึงผู้สอนและผู้เรียน เพราะเป็นผู้ปฏิบัติใช้หลักสูตรนั้น ๆ ในการจัดการเรียนการสอน การสร้างเนื้อหาในหลักสูตรจึงควรเป็นการจัดการของท้องถิ่นแทนที่จะถูกสร้างให้เป็นมาตรฐานเดียวจากส่วนกลางโดยปราศจากความเข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อบริบทแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ (Nawarat & Yimsawat, 2017)

ภายใต้สังคมประชาธิปไตยที่ผู้คนมีเสรีภาพและมีทางเลือกในการดำเนินชีวิตที่หลากหลาย และที่สำคัญคือคนในสังคมไม่ว่าจะอยู่ในช่วงวัยไหน ต่างต้องการความอิสระในการเลือกโดยเฉพาะในช่วงวัยเรียน ผู้เรียนในฐานะพลเมืองของสังคมประชาธิปไตยจึงต้องมีจิตเสรี (free will) มีความคิดไตร่ตรองเชิงวิพากษ์ และเป็นผู้ปฏิบัติการที่แสดงความรับผิดชอบต่อสังคม (Giroux, 2013) ภายในห้องเรียนจึงควรให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการออกแบบการเรียนรู้ของตนเองอย่างมีอิสระที่จะสามารถเลือกการเรียนรู้ของตนเองได้ (student choice) การให้ผู้เรียนได้มีอิสระในการเลือกเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้สร้างความเป็นเจ้าของในการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งการที่ผู้สอนเสนอทางเลือกและให้อิสระแก่ผู้เรียนเป็นผู้ตัดสินใจเลือกวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง วิธีการเหล่านี้จะส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของผู้เรียนโดยตรงทั้งการเรียนรู้และการร่วมกิจกรรม (Donnini, 2015) ในห้องเรียนผู้สอนต้องเปลี่ยนวิธีการสอนที่ใช้การสั่งการและให้ผู้เรียนต้องทำตามสิ่งที่กำหนดไปเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถแสดงความคิดด้วยการส่งเสียง (voice) พร้อมทั้งต้องให้ผู้เรียนสามารถเลือก (choice) การเรียนรู้ของตนเองได้โดยอิสระ (OECD, 2019) เช่น การเลือกหัวข้อศึกษา หรือการที่สามารถเลือกได้ว่าจะใช้รูปแบบการนำเสนอผลงานของตน อาทิ การเขียนรายงาน การวาดภาพ หรือการทำคลิปวิดีโอ เป็นต้น

การสร้างผู้เรียนให้กลายเป็นพลเมืองศตวรรษที่ 21 ที่มีทักษะและสามารถวิพากษ์หรือตั้งคำถามกับปรากฏการณ์ทางสังคม และกล้าที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงที่เป็นธรรมในสังคม การสร้างทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และการนำการศึกษาเชิงวิพากษ์ไปใช้เพื่อปฏิรูปการศึกษาจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น การสร้างห้องเรียนให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยแก่ผู้เรียนให้อิสระทางความคิดและเปิดโอกาสเป็นผู้พูด (student voice) เมื่อผู้พูดสามารถพูดได้อย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีการแบ่งแยก ครอบงำ หรือกดทับในเรื่องภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ เพศสภาพ และภูมิหลัง เสียงของผู้พูดก็จะสามารถส่งเสียงไปถึงบุคคลรอบข้างได้และเมื่อนั้น การศึกษาจะกลายเป็นพื้นที่การเรียนรู้เชิงวิพากษ์ที่ช่วยเสริมพลัง (empower) ให้แก่ผู้เรียนให้กลายเป็นพลเมืองศตวรรษที่ 21 ที่มีส่วนรับผิดชอบต่อในการแก้ปัญหาและขับเคลื่อนสังคมให้เกิดความเป็นธรรมได้

ปฏิบัติการการเรียนรู้ในห้องเรียนเชิงวิพากษ์ของพลเมืองศตวรรษที่ 21

สถานการณ์โลกปัจจุบันท้าทายต่อความเป็นพลเมืองในศตวรรษที่ 21 รวมถึงท้าทายระบบการศึกษา และตั้งคำถามสำคัญต่อผู้สอนคือ เมื่อผู้เรียนต้องการมีส่วนร่วมในการสร้างความหมาย (meaning-making) มากกว่าที่เคยเป็น โจทย์การเรียนรู้แบบเดิมและการเรียนแบบท่องจำจึงเป็นการปิดกั้นผู้เรียนจากการมีส่วนร่วม และกระบวนการคิดที่ลึกซึ้ง การนำวาทกรรมทักษะศตวรรษที่ 21 ที่ผู้เรียนจะต้องมีการเรียนรู้บนฐานของ 3R x 7C และการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอนโดยเฉพาะการปรับลดอำนาจของผู้สอนที่ใช้วิธีการสอน

แบบการออกคำสั่งและการละเลยเสียงของผู้เรียน และการสร้างบรรยากาศในห้องเรียนเพื่อมุ่งเน้นการพัฒนาทักษะและความสามารถของผู้เรียนโดยการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถแสดงความคิดด้วยการส่งเสียง (voice) พร้อมทั้งต้องให้ผู้เรียนสามารถเลือก (choice) การเรียนรู้ของตนเองได้โดยอิสระจึงจำเป็นต่อการจัดการศึกษาแก่พลเมืองในศตวรรษที่ 21 ได้ บทความนี้จึงต้องการนำเสนอตัวอย่างของการโดยนำแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์และการคิดเชิงวิพากษ์ไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอนด้วยการนำกิจกรรมชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (community of philosophical inquiry: CoPI) เข้าสู่ห้องเรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการสืบสอบหาความรู้อย่างมีส่วนร่วม ได้พัฒนากระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ด้วยการส่งเสียงของตน และผู้เรียนสามารถเลือกการเรียนรู้และทำงานร่วมกันได้อย่างอิสระจากการฝึกปฏิบัติในชุมชนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้วยการแสดงความคิดเห็นและการสะท้อนคิดร่วมกันในชั้นเรียน ดังนี้

1. การสร้างห้องเรียนเชิงวิพากษ์ด้วยการจัดการเรียนรู้แบบชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา

(community of philosophical inquiry: CoPI)

1.1 แนวคิดการจัดการเรียนรู้แบบชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (community of philosophical inquiry: CoPI)

ชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (CoPI) เป็นการเรียนรู้ที่พัฒนาจากฐานของการเรียนการสอนการสอนโดยใช้ปรัชญาสำหรับเด็ก (philosophy for children: P4C) พัฒนาขึ้นโดยแมทธิว ลิปแมน (Matthew Lipman) ที่มุ่งเน้นการสอนเพื่อการคิด (teaching for thinking) (Lipman, 1991 as cited in Fisher, 1998: 38) ปรัชญาสำหรับเด็กเป็นการพัฒนากระบวนการคิดของเด็กใน 3 ด้านคือ คือ การคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) การคิดเชิงสร้างสรรค์ (creative thinking) และการคิดเชิงอาทร (caring thinking) โดยมุ่งเน้นให้เด็กเรียนรู้การคิดได้ด้วยตนเองผ่านสื่อเรื่องเล่าหรือนิทาน (stories) เพราะนิทานเป็นเครื่องมือที่ดีที่ช่วยกระตุ้นให้เด็กคิดด้วยตนเอง เกิดกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ด้วยการสืบสอบ การแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล และสื่อสารความหมายสู่ผู้อื่นผ่านชุมชนแห่งการสืบสอบ (community of inquiry) ซึ่งเป็นวิธีการเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้นักเรียนเรียนรู้จะรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นด้วยความเคารพต่อกันและกัน สร้างความคิด (idea) ของตนเองจากความคิดของผู้อื่น ทำหายความเห็นที่ไม่มีเหตุผลสนับสนุนของผู้อื่นให้กลายเป็นความเห็นที่มีเหตุผลสนับสนุน และช่วยกันยืนยันความคิดด้วยการหาข้อสรุปจากสิ่งที่พูด (Lipman, 2003; Phiriyajitkornkit, 2005) โดยครูในชุมชนแห่งการสืบสอบจะถูกลดบทบาทลงเป็นเพียงผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์มากกว่าและไม่มีอำนาจเหนือนักเรียน (Kurtanaimongkhon, 2012) ครูมีหน้าที่ส่งเสริมการสร้างบทสนทนา (dialogue) เพราะเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาการคิดของเด็ก รวมไปถึงการอภิปรายของ

นักเรียนผ่านการกระตุ้นและท้าทายกระบวนการคิดของเด็กโดยการตั้งคำถามปลายเปิดที่ไม่มีคำตอบกำหนดไว้ เพื่อส่งเสริมให้เด็กได้เชื่อมโยงความคิด ทำความเข้าใจและสร้างคำตอบที่เกี่ยวข้องกับคำถามด้วยตนเอง

หากเปรียบเทียบจุดเด่นที่สำคัญของการเรียนรู้ด้วยกระบวนการจัดการเรียนการสอนแบบชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (CoPI) ที่ถูกนำไปใช้ในห้องเรียนเชิงวิพากษ์คือ ชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญาเป็นศาสตร์การสอนที่มุ่งเน้นการคิดและการสร้างสรรค์ทางปัญญา (constructivism) ที่ให้ความสำคัญแก่กระบวนการเรียนรู้อย่างสมดุลกับเนื้อหาวิชา การจัดกิจกรรมมีลักษณะเป็นพลวัตที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกิจกรรมผ่านการสร้างสถานการณ์ให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ทั้งกับผู้สอนและระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง กิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียนกระทำผ่านปฏิบัติการหลากหลายรูปแบบที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถบูรณาการข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ และการสืบค้นออนไลน์ผ่านการอ่าน พูด ฟังและคิดจากการฝึกหัดตั้งคำถามและสร้างบทสนทนาผ่านการคิด การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การระดมสมอง และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อพัฒนาทักษะของผู้เรียนด้านการคิดวิเคราะห์ การคิดวิพากษ์หรือการคิดอย่างมีวิจารณญาณ การสื่อสาร สามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างเหมาะสม และเกิดประสบการณ์สร้างความรู้และสรุปบทวนด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่การจะส่งเสริมผู้เรียนเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ผู้สอนต้องลดบทบาทการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบการบรรยายลง และเพิ่มบทบาทในการกระตุ้นให้ผู้เรียนสืบค้นความรู้ด้วยตนเอง เช่น การนำความสนใจของผู้เรียนไปสู่ประเด็นสำคัญในการอภิปราย การถามคำถามอย่างมีเป้าหมายและมีเหตุผล สร้างคำอธิบายหรือความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดเห็นที่แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงทางความคิดที่เกิดจากการอภิปราย และการลดการยึดติดอยู่กับความคิดเห็นของตนเองและให้ความสำคัญกับความคิดของผู้อื่นผ่านการเรียนรู้แบบแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเพื่อนร่วมชั้น ซึ่งเป็นการสร้างพื้นที่ของชุมชนความรู้ (community of knowledge) ขึ้นมาในห้องเรียน นอกจากนี้จุดเด่นของห้องเรียนเชิงวิพากษ์ในรูปแบบชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญายังมีลักษณะของห้องเรียนประชาธิปไตยที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการสร้างความหมาย (meaning-making) ร่วมกันในสังคม (Lipman, 2003) อันเป็นวิถีทางของการอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยด้วยการคิดอย่างยืดหยุ่น ประนีประนอม รับฟังและเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง เรียนรู้ความหลากหลายทางสังคมและการคิดแบบห่วงใยผู้อื่น

1.2 กระบวนการจัดการเรียนรู้แบบชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (community of philosophical inquiry: CoPI)

กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ถูกนำไปใช้ในในห้องเรียนเชิงวิพากษ์ คือการจัดเรียนรู้แบบชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (community of philosophical inquiry- CoPI) ซึ่งเป็นแนวทางการจัดกระบวนการ

เรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นหลักและมุ่งเน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยการสืบสอบ (inquiry) ความรู้ด้วยตนเอง สามารถสะท้อนคิด (reflect) และสามารถแบ่งปันและแลกเปลี่ยน (share) ความรู้ร่วมกัน โดยเกี่ยวข้องกับการกระตุ้นให้ผู้เรียนสร้างคำถามหรือกำหนดสมมติฐานบนฐานการคิดแบบ 4 C คือ การคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) การคิดเชิงสร้างสรรค์ (creative thinking) และการคิดเชิงอาทร (caring thinking) และการคิดอย่างมีส่วนร่วม (collaborative thinking) รวมถึงเพื่อให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการการใช้ความคิดเชิงเหตุผล (reasoning) ซึ่งเป็นการสอนที่เน้นเรื่องการคิด (teaching for thinking) เป็นสำคัญ ส่วนขั้นตอนการเรียนรู้ประกอบด้วย

- 1) ขั้นตอนการเตรียม (preparation) เริ่มจากการจัดห้องเรียนในลักษณะสร้างชุมชนการเรียนรู้แบบให้ผู้เรียนนั่งเป็นวงกลมเพื่อสามารถสร้างบทสนทนาและสื่อสารแบบเห็นหน้ากันได้อย่างครบถ้วนชัดเจน
- 2) ขั้นตอนการกระตุ้นคิด (stimulus) ผู้สอนจะกระตุ้นให้ผู้เรียนทั้งชั้นเรียนคิดโดยการตั้งคำถามผ่านตัวกระตุ้น (stimulus) อาทิ การตั้งประเด็นสั้น ๆ โจทย์คำถาม คลิปวิดีโอ ข่าวสาร นิทาน ฯลฯ ที่นำไปสู่การกระตุ้นคิดเพื่อสร้างคำถามของผู้เรียน โดยคำถามที่เกิดขึ้นจากตัวกระตุ้นนี้จะนำไปสู่การสร้างบทสนทนาเพื่อให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ต่อไป
- 3) ขั้นตอนการสร้างคำถาม (questions) มีขั้นตอนคือผู้เรียนสร้างคำถามต่อตัวกระตุ้นที่ได้รับโดยลำพังอิสระก่อนจากนั้นให้จับคู่ (pair) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างคำถามที่เกี่ยวข้องจากตัวกระตุ้น และขยายกลุ่มการถกเถียงจากคำถามที่มีนั้นเป็นกลุ่มชุมชนการสืบสอบความรู้ (community of inquiry) ขนาดเล็กประมาณ 4-5 คน จากนั้นจึงสลายกลุ่มเล็กและขยายเป็นชุมชนแห่งการสืบสอบขนาดใหญ่ในลักษณะของการนั่งเป็นวงกลมเพื่อสร้างบทสนทนายาร่วมกัน
- 4) ขั้นตอนการสร้างบทสนทนา (dialogue) เพื่อสืบค้นแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกันของผู้เรียนผ่านการสนทนาถึงความคิดของแต่ละคน ผู้สอนจะเป็นผู้สังเกตการณ์การสร้างบทสนทนาแบบมีส่วนร่วมด้วยวิธีการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดแบบ 4C และเกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน
- 5) ขั้นตอนการสะท้อนคิด (reflection) เป็นการฝึกปฏิบัติการใช้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้การส่งเสียง (student voice) ของตนเองอย่างอิสระ อย่างสมเหตุสมผล อย่างมีความรับผิดชอบ และเรียนรู้การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในลักษณะการเคารพต่อเสียงของเพื่อนร่วมชั้นแบบห้องเรียนประชาธิปไตย

โดยการนำแนวคิดชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (CoPI) ไปใช้ในห้องเรียนเพื่อสร้างการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ สิ่งสำคัญคือผู้สอนจะต้องเข้าใจองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก การจัดห้องเรียนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วม เช่น การจัดที่นั่งในลักษณะครึ่งวงกลมเพราะทุกคนสามารถมองเห็นและได้ยินเสียงกันอย่างชัดเจน เพื่อช่วยสร้างบรรยากาศให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

กันอย่างทั่วถึง ประการที่สอง คือการจัดกิจกรรมชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญาเป็นการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (learner-centered) โดยมีแนวคิดว่าการสืบสอบทางปรัชญาคือการตั้งคำถามและหาคำตอบอย่างมีเป้าหมาย การเตรียมเครื่องมือที่เป็นตัวกระตุ้น (stimulus) จึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยตัวกระตุ้นที่ดีต้องมีลักษณะกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดด้วยตนเอง เกิดความสงสัย ตั้งคำถามและสืบสอบหาคำตอบอย่างมีเป้าหมาย โดยเฉพาะควรกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดและเข้าใจโน้ตทัศน์ต่าง ๆ และเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงตรรกะระหว่างความคิดที่เกิดขึ้นและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้ ตัวอย่างของตัวกระตุ้น เช่น นิทาน เรื่องเล่า ภาพถ่าย งานศิลปะ หรือคลิปวิดีโอ ประการที่สาม ผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) ผู้แนะนำ (coach) ในการอภิปราย และกระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นผ่านการพูด (voice) บนฐานของการคิดและความเป็นตัวตนที่หลากหลาย และสามารถเลือกถกเถียงในประเด็นคำถามได้อย่างอิสระโดยไม่มีการแบ่งแยกหรือครอบงำ เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนความคิดอย่างเท่าเทียมและเปิดรับฟังความคิดที่แตกต่างได้ ผู้สอนจึงต้องหลีกเลี่ยงการสร้างประเด็นเพื่อชี้นำเพื่อให้ผู้เรียนได้คิดและสนทนาเชิงวิพากษ์ในประเด็นต่าง ๆ เองให้มากที่สุด

ดังนั้นการสร้างการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ในห้องเรียนด้วยชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญาจึงมุ่งเน้นการพัฒนากระบวนการคิด ผู้เรียนมีส่วนร่วมและมีอิสระในการปฏิสัมพันธ์กับผู้สอนและระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง ผ่านกิจกรรมการตั้งคำถามหรือการตั้งโจทย์ต่อปรากฏการณ์ทางสังคมในด้านต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้ร่วมกันวิเคราะห์ วิพากษ์ปัญหา และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านการสืบสอบความรู้ด้วยตนเองและระหว่างกันในห้องเรียน การเรียนรู้เชิงวิพากษ์จากสร้างบทสนทนาและการตั้งโจทย์คำถามในชั้นเรียนยังจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบการสอนที่มีครูเป็นศูนย์กลางของความรู้ที่ผู้สอนจะเป็นผู้กำหนดกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมด เช่น กำหนดหัวข้อความรู้และใช้วิธีการบอกเนื้อหาแก่ผู้เรียนโดยตรงตามแบบการศึกษาแบบธนาคาร (the banking concept in education) (Freire, 2016) ไปสู่การที่ผู้เรียนสามารถสร้างการเรียนรู้แบบใช้ตนเองเป็นศูนย์กลาง (learner-centered) และมีเสรีภาพในการเลือกการเรียนรู้ (student choice) ได้ด้วยตนเอง การสอนแบบให้ผู้เรียนตั้งคำถามต่อการเรียนรู้ด้วยตนเองจึงเป็นการให้ความสำคัญแก่ความรู้เชิงอัตนัย (subjective knowledge) (Phanit, 2015) เช่น ความรู้ที่เกิดจากการสืบสอบด้วยตนเอง และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตัวเองอย่างเต็มที่ให้รู้จักใช้เสรีภาพในการเลือกและมีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตนเอง ด้วยการสอนด้วยวิธีการตั้งคำถามและการสืบสอบคำตอบในชั้นเรียนตามแนวคิดชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญาจึงเป็นการเปิดพื้นที่ในชั้นเรียนให้ผู้เรียนมีโอกาสดิด้ด้วยตนเอง เรียนรู้การสร้างบทสนทนาจากการส่งเสียง (voice) บนฐานคิดของตนเอง มีประสบการณ์การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเผชิญกับความหลากหลายทางความคิด อันเป็นการฝึกปฏิบัติการในชั้นเรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาทัศนคติและความเป็น

ผู้กระทำการ (agency) ด้วยการเป็นเจ้าของการเรียนรู้ของตัวเองเพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางสังคมได้ในชีวิตจริง

2. ตัวอย่างกระบวนการสร้างการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ในห้องเรียน

การนำกิจกรรมชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา (CoPI) เข้าสู่ห้องเรียนเชิงวิพากษ์ มีลักษณะเป็นการจัดการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนความคิดและแบบการตั้งคำถาม (questioning-based learning) เพื่อส่งเสริมการสืบสอบ (inquiry) ความรู้และการเรียนรู้ของผู้เรียนผ่านกิจกรรมที่วางอยู่บนฐานของแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์ (critical pedagogy) และการคิดเชิงวิพากษ์ (critical thinking) เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนกลายเป็นผู้พูด (student voice) อย่างมีเป้าหมาย มีเหตุผลและมีความรับผิดชอบ เกิดการคิดเชิงวิพากษ์ เรียนรู้การวิพากษ์ปัญหาและการแก้ไข รวมถึงสร้างประสบการณ์การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านการสืบสอบเพื่อสร้างความรู้ด้วยตนเองร่วมกับเพื่อนร่วมชั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ 1 การสร้างเสียงในห้องเรียนประชาธิปไตย

กิจกรรมในห้องเรียนเชิงวิพากษ์เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นบนฐานคิดที่ว่าการศึกษาคือรากฐานของประชาธิปไตย จากมุมมองของนักการศึกษาเชิงวิพากษ์เช่น Giroux (2013) ที่เสนอว่าการศึกษาเป็นพื้นที่ประชาธิปไตย และสถาบันการศึกษาทั้งในระดับโรงเรียนและอุดมศึกษาเป็นพื้นที่ที่จะปลูกฝังให้เยาวชนมีการคิดเชิงวิพากษ์ด้วยรูปแบบการจัดการเรียนการสอน การนำเสนอแนวคิดทฤษฎีและกิจกรรมที่หลากหลายแก่ผู้เรียน ผู้เรียนควรได้เรียนรู้เกี่ยวกับหลักการประชาธิปไตยและปฏิบัติการเพื่อประชาธิปไตยภายใต้การสร้างวาทกรรมการศึกษาเชิงวิพากษ์ เพื่อเสริมพลังผู้เรียนเป็นพลเมืองที่มีจิตเสรี (free will) มีการคิดเชิงวิพากษ์และได้แสดงออกทางความคิด เกิดการถกเถียงและโต้แย้งโดยเสรี การสร้างห้องเรียนประชาธิปไตยจึงมีความสำคัญและควรมีการฝึกปฏิบัติในชั้นเรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ว่าวิถีประชาธิปไตยต้องปฏิบัติได้ทุกวัน เช่น การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การแสดงออกผ่านความคิดเห็น รู้จักคิดวิเคราะห์และวิพากษ์ มีเหตุผลและสร้างสรรค์ รู้จักเลือกรับข้อมูลข่าวสาร รู้จักรับผิดชอบต่อส่วนรวม เป็นต้น เพราะพฤติกรรมประชาธิปไตยเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ เช่น การเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน ยอมรับความแตกต่างของผู้อื่น รู้จักร่วมมือกับผู้อื่นในการอยู่ร่วมกัน การปฏิบัติตามกติกา รับฟังความคิดเห็นของกลุ่ม (Dewey, 1922)

ตัวอย่างของการสร้างเสียงในห้องเรียนประชาธิปไตยนั้น ห้องเรียนประชาธิปไตยเริ่มจากการสร้างห้องเรียนให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยในการแสดงออกของผู้เรียน โดยผู้สอนต้องปรับวิธีการสอนจากการออกคำสั่งและการใช้อำนาจควบคุมผู้เรียน หรือเป็นผู้ผูกขาดความรู้ไปเป็นการออกแบบการเรียนรู้ร่วมกันตามที่คุณผู้เรียนสนใจและจัดเตรียมพื้นที่ร่วมกันระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เช่น การจัดห้องเรียนให้ผู้เรียนนั่งในลักษณะวงกลม

ศตวรรษที่ 21” “ปัญหาจากสิทธิพิเศษทางด้านความงาม (beauty privilege)” และ “การคุกคามทางเพศ (sexual harassment)” ซึ่งผู้เรียนจะออกแบบคำถามในแบบสอบถามออนไลน์เพื่อถามความคิดเห็นในหัวข้อนั้น ๆ จากนักศึกษาในมหาวิทยาลัยและบุคคลทั่วไป โดยผู้เรียนจะร่วมกันวิเคราะห์คำตอบและนำเสนอในรูปแบบของภาพอินโฟกราฟิก จากนั้นได้ใช้กิจกรรมชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญาเพื่อกระตุ้นการคิดเชิงวิพากษ์ของผู้เรียนโดยให้ผู้เรียนตั้งคำถามจากประเด็นหัวข้อของตน เช่น “การแต่งกายคือเหตุและผลของการถูกข่มขืนหรือไม่ถูกข่มขืน” “ความงามคืออำนาจ” “การโพสต์ข้อความลอย ๆ ในโซเชียลมีเดียไม่เป็นการบูลลี่” เป็นต้น และสร้างการสนทนาร่วมกันเพื่อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์การพูดคุยเพื่อแสดงจุดยืนทางความคิดของตนเองอย่างมีเหตุผลและความรับผิดชอบ พร้อมกับการรับฟังความคิดของเพื่อนร่วมชั้น เพราะแม้ห้องเรียนประชาธิปไตยผู้เรียนจะมีสิทธิในการพูดคุยและแสดงความคิดเห็นแต่ไม่ได้หมายความว่าทุกคนจะต้องเห็นด้วยในสิ่งเดียวกัน บทสนทนาจึงควรมีการโต้เถียงและถกเถียงเพื่อหาทางออกเรื่องหนึ่งเรื่องใดร่วมกัน ซึ่งผู้เรียนต้องเรียนรู้ที่จะยอมรับเพราะเป็นส่วนหนึ่งของกติกาที่ได้ตกลงร่วมกันตั้งแต่เริ่มต้น

การสนับสนุนให้การศึกษาเป็นพื้นที่ประชาธิปไตย การเรียนรู้ในรูปแบบ student voice และ student choice จึงเป็นเรื่องสำคัญเพราะการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้การมีอิสระทางความคิดและการแสดงออกผ่านตัวเลือกที่ตรงกับความคิดหรือความสนใจของแต่ละคน รวมไปถึงการให้ผู้เรียนได้พูดเพื่อแสดงความคิดของตนเองโดยอิสระ เป็นการสร้างกระบวนการคิดเชิงวิพากษ์แก่ผู้เรียนในการตัดสินใจเลือกทางต่าง ๆ และที่สำคัญคือการฝึกให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบต่ออิสระในการตัดสินใจต่อการพูดหรือการเลือกของตนเองเพื่อที่ผู้เรียนจะได้ตระหนักถึงคุณค่าของตนเองและสามารถจัดการกับทางเลือกในชีวิตของตนเองได้

ตัวอย่างที่ 2 การส่งเสียงต่อค่านิยมทางการศึกษาและอำนาจในห้องเรียน

การจัดกิจกรรมชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญาในตัวอย่างที่ 2 เป็นการจัดกิจกรรมบนฐานคิดที่นำข้อวิพากษ์จากแนวคิดการศึกษาเชิงวิพากษ์ที่มองว่าการศึกษามีลักษณะเป็นการศึกษาแบบตั้งปัญหา (problem-posing education) และเป็นแบบอิสระเสรีนิยม (libertarian education) (Freire, 2016) เพราะเป็นการศึกษาที่เน้นถึงความเป็นมนุษย์ เปิดโอกาสให้เกิดการคิด การตั้งคำถามและการสนทนา มิใช่การศึกษาแบบบอกเล่าท่องจำ สถานะของผู้สอนและผู้เรียนถูกปรับให้เท่าเทียมกันในแนวระนาบ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการตั้งคำถามและคำตอบ บทบาทของผู้สอนและผู้เรียนจะเป็นในลักษณะร่วมสร้างการเรียนรู้ผ่านการตั้งคำถามและสืบค้นคำตอบจากปัญหาด้วยการคิดเชิงวิพากษ์และวิพากษ์ ภายใต้แนวคิดนี้ผู้วิจัยจึงใช้พื้นที่ของห้องเรียนเชิงวิพากษ์สร้างกิจกรรมการคิดเชิงวิพากษ์ผ่านตัวกระตุ้น (stimulus) ที่มีลักษณะเป็นการตั้งปัญหาและชวนให้ตั้งคำถาม เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนได้เกิดการถกเถียงและการโต้แย้งต่อค่านิยมทางการศึกษาและอำนาจในห้องเรียนซึ่งเป็นแนวคิดของการศึกษาเชิงวิพากษ์ โดยเฉพาะสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติการ

ผ่านการส่งเสียงบนฐานคิดของตัวเองและร่วมแลกเปลี่ยนจากการสร้างบทสนทนากับเพื่อนร่วมชั้น โดยมีผู้สอนมีส่วนร่วมในการช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นเพื่อนำไปสู่การพูดคุยเชิงลึก

ประเด็นระบบการศึกษาที่มีความย้อนแย้งกันของหลักการเชิงโครงสร้าง และวิถีการปฏิบัติตามค่านิยมทางการศึกษาของไทยที่ยังคงเน้นการแข่งขันและละเลยความหลากหลาย (diversity) ของผู้เรียน การนำประเด็นดังกล่าวสู่ห้องเรียนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการคิดและตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์ของการศึกษาไทยจึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของกระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ผ่านกิจกรรมชุมชนแห่งสืบสอบทางปรัชญา ผู้สอนสร้างการกระตุ้นคิดแก่ผู้เรียนโดยการนำตัวกระตุ้น จำนวน 2 แบบเข้าสู่ห้องเรียน คือ 1) นิทานอีสป 4.0 ที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับโรงเรียนแห่งหนึ่งที่นักเรียนใช้เวลาเรียนอย่างมีความสุขทำให้เกิดประสิทธิผลทางการเรียน แต่ผู้บริหารซึ่งต้องการขับเคลื่อนโรงเรียนสู่ความเป็นเลิศจึงได้ออกแบบระบบการศึกษาของโรงเรียนที่เน้นการแข่งขันและการกดดันทางวิชาการให้มากขึ้นกว่าเดิมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่สูงขึ้นและสูงขึ้นไปอีกจนสุดท้ายผู้เรียนกลายเป็นเพียงเครื่องจักรของการศึกษาที่ปราศจากเป้าหมายและความสุขในชีวิต และ 2) คลิปวิดีโอชื่อ 2+2=5 | Two & Two ซึ่งเป็นหนังสือที่กำกับโดยบ๊อบ อันวาริ ผู้กำกับชาวอิหร่าน มีเนื้อหาเกี่ยวกับห้องเรียนแห่งอำนาจที่ครูเป็นผู้ควบคุมและสามารถชี้เป็นชี้ตายนักเรียนได้ทุกคน (Anvari, 2013).

หลังจากนำตัวกระตุ้นเข้าสู่ห้องเรียน ขั้นตอนต่อไปคือการสร้างการถกเถียงผ่านการสนทนา (dialogue) โดยการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ตั้งคำถามอย่างอิสระเพื่อนำไปสู่การถกเถียงและสร้างเป็นบทสนทนามาร่วมกันในห้องเรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการคิดเชิงวิพากษ์ต่อปรากฏการณ์ทางการศึกษาที่เกิดขึ้น บรรยายภาควิชาในห้องเรียนผู้เรียนจะได้แสดงบทบาทการเป็นผู้วิพากษ์ระบบการศึกษาร่วมกันในวงสนทนา บทสนทนาที่เกิดขึ้นจึงเป็นการส่งเสียงของผู้เรียนต่อสภาพการณ์ที่ตนเองประสบอยู่ในเชิงการวิพากษ์ปัญหาการศึกษา เช่น “โครงสร้างการศึกษาเป็นการกดทับทำให้ผู้เรียนไม่มีตัวตนและไม่มีเสียงในห้องเรียนและชีวิตจริง” “การศึกษาทำให้เด็กไม่มีความคิดประชาธิปไตย” “การเชื่อฟังครูเป็นเพราะเด็กไม่มีอำนาจจึงไม่อาจมีปัญหาก็หรือไม่ว่า” “ถ้าเกรดวัดความเก่งไม่ได้แล้วเกรดทำหน้าที่อะไร” “การศึกษากับความสุขเกิดขึ้นพร้อมกันได้หรือไม่” และ “การศึกษาและความสนใจเป็นสิทธิของใคร” การจากถกเถียงในวงสนทนาทำให้ผู้เรียนสืบสอบพบที่มาของปัญหาด้วยการแสดงความคิดว่า “ปัญหาการศึกษาของเด็กไทยมาจากข้อกำหนดของระบบการศึกษาตามนโยบายของรัฐบาลที่ต้องการผลผลิตแต่ไม่มีกระบวนการผลิตที่ดี” โดยบทสนทนาจากการถกเถียงได้นำพาผู้เรียนไปสู่ผลลัพธ์ (outcome) ทางความคิด คือ ผู้เรียนได้มีการพูดคุยร่วมกันถึงประเด็นการศึกษาทางเลือก (alternative education) เช่น “สถานศึกษาคือโรงเรียนเท่านั้นใช่ไหม” “การศึกษาที่ผลิตตามสายพานไม่สามารถสร้างเด็กที่เป็นตัวตนของตนเองได้” และเมื่อให้ผู้เรียนมีกระบวนการคิดอย่างอิสระทำให้เกิดการถกเถียงกันบนพื้นฐานของความเห็นที่แตกต่างคือ ผู้เรียนได้แบ่งตัวเองออกเป็นสามกลุ่มคือ

กลุ่มที่เห็นด้วยกับการศึกษาในระบบ กลุ่มที่มีความเห็นเป็นกลาง และกลุ่มที่เห็นว่าการศึกษาในระบบเป็นทางออกของการศึกษาที่เหมาะสมกว่า และประเด็นของการศึกษาเพื่อความเป็นธรรม (social justice education) เช่น “ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสิ่งที่รัฐควรรับผิดชอบและสนับสนุนให้มีการศึกษาอย่างทั่วถึง” “ทุกคนควรเข้าถึงการศึกษาได้ และทุกคนควรได้รับการศึกษาที่เท่าเทียมกัน” หรือ “การเหยียดชาติพันธุ์เกิดจากหลักสูตรการสอน เช่นวิชาสังคมที่พูดถึงประเทศเพื่อนบ้านในนัยการดูถูก” เป็นต้น

บทส่งท้ายของชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญาในห้องเรียนเชิงวิพากษ์ครั้งนี้คือ การที่ผู้สอนและผู้เรียนมีส่วนร่วมในการสืบสอบและวิพากษ์ประเด็นการศึกษาที่ทั้งสองฝ่ายต่างเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการศึกษาที่รับรู้ถึงความทับซ้อนและการกดทับของโครงสร้างอำนาจความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในห้องเรียน ครูและนักเรียนถูกแบ่งแยกออกจากกันโครงสร้างอำนาจของครูกับนักเรียนผ่านวาทกรรม “ครูเป็นครู เธอเป็นนักเรียน” พร้อมกับเรียนรู้ถึงความบกพร่องของโครงสร้างระบบการศึกษาในเรื่องความหลากหลาย (diversity) และการยอมรับในความหลากหลายนั้น โครงสร้างของอำนาจในห้องเรียนและกรอบมาตรฐานการศึกษาและนโยบายกลางทำให้ครูละเลยที่จะทำความเข้าใจต่อผู้เรียนที่มีความแตกต่างกันและใช้มาตรวัดเดียวกันแบบเหมารวมทั้งหมด การศึกษาจึงเป็นเพียงโรงงานผลิตหุ่นยนต์ทางการศึกษาที่ขาดจินตนาการ ขาดความคิดสร้างสรรค์ และขาดความสุข โดยเฉพาะอย่างยิ่งขาดความสามารถในการคิดอย่างไตร่ตรองมีวิจารณญาณ (critical thinking) ซึ่งทำให้ผู้เรียนตกอยู่ในสภาพ “ยิ่งเรียน ยิ่งหลงทาง” ภายใต้งัดกับคัมภีร์ทางการศึกษาที่ไม่สามารถตอบโจทยสังคมโลกในศตวรรษที่ 21 ได้ ดังนั้น การจัดการศึกษาควรเปลี่ยนแปลงและหนทางหนึ่งคือการสร้างห้องเรียนเชิงวิพากษ์ให้มีมากขึ้น

ตัวอย่างที่ 3 เสียงของพลเมืองศตวรรษที่ 21 กับความรับผิดชอบ

ในสังคมศตวรรษที่ 21 ความรับผิดชอบเป็นสิ่งสำคัญสำหรับพลเมือง การมีสำนึกในหน้าที่และบทบาทของตนเองในฐานะเป็นผู้กระทำการ (agency) ที่ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของตนเอง รู้จักหน้าที่ที่ควรจะทำ สามารถส่งเสียงต่อการเลือกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม และยอมรับการกระทำของตนและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างและความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม กระบวนการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ในห้องเรียนสามารถทำได้โดยการกระตุ้นการคิดเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับความรับผิดชอบผ่านตัวกระตุ้น (stimulus) โดยในชั้นเรียนได้นำคลิปวิดีโอจำนวน 2 คลิป คือ คลิป John F. Kennedy's Inaugural Address, January 20, 1961 ซึ่งเป็นภาพเล่าเรื่องตอนหนึ่งของคำปราศรัยในพิธีสาบานตนเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีของจอห์น เอฟ. เคนเนดี ประธานาธิบดีคนที่ 35 ของสหรัฐอเมริกา ที่ว่า “อย่าถามว่าประเทศชาติทำอะไรให้กับคุณ แต่จงถามว่าคุณทำอะไรให้ประเทศชาติ” (Ask not what your country can do for you - ask what you can do for your country) เพื่อสร้างการกระตุ้นคิดแก่ผู้เรียนถึงความสัมพันธ์ของพลเมืองที่มีต่อประเทศ และนำไปสู่

การสร้างกระบวนการถกเถียงในประเด็นความรับผิดชอบและการวิเคราะห์เชื่อมโยงว่าเราทุกคนควรมีความรับผิดชอบต่อเพราะพวกเราเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา ดังนั้นพลเมืองจึงควรมีความรับผิดชอบต่อทั้งในฐานะปัจเจกบุคคลที่มีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม และการตระหนักรู้ถึงความรับผิดชอบในระดับของโครงสร้างทางสังคมซึ่งสัมพันธ์กับตัวของนักเรียนเอง (CBS, 2011) และคลิปวิดีโอ Greta Thunberg “How dare you?” เป็นคลิปที่นำมาใช้เพื่อกระตุ้นความคิดแก่ผู้เรียนในหัวเรื่อง “Gen Z กับความรับผิดชอบต่อ” โดยมีแนวคิดที่ผู้เรียนซึ่งอยู่ในช่วงอายุของกลุ่ม Gen Z และอยู่ในวัยเดียวกับ Greta Thunberg ได้เรียนรู้วิธีคิด การเป็นผู้กระทำการ (agency) และการส่งเสียง (voice) บนฐานคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการแสดงออกทางความคิดและความรับผิดชอบต่อปัญหาของโลกในศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจในมิติทัศน์ของพลเมืองรูปแบบใหม่คือ พลเมืองโลกและบทบาทความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมในฐานะของพลเมืองโลก (Guardian News, 2019)

ภายหลังจากที่ผู้เรียนได้รับการกระตุ้นการเรียนรู้จากตัวกระตุ้นจากคลิปวิดีโอแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือการสร้างการถกเถียงในชั้นเรียน โดยการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ตั้งประเด็นคำถามอย่างอิสระเพื่อนำไปสู่กระบวนการถกเถียงและสร้างเป็นบทสนทนาร่วมกันในชั้นเรียน โดยข้อคำถามที่นำไปสู่การสร้างการถกเถียงนั้นควรมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิดและสามารถสร้างหัวข้อการสนทนาได้กว้างขวางและแสดงความเห็นได้หลากหลาย เช่น “หากรัฐบาลสมัยก่อนหน้าสร้างปัญหาทิ้งไว้ รัฐบาลชุดปัจจุบันก็ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อเพราะไม่ได้เป็นผู้ก่อปัญหา” หรือ “ในเมื่อคนในเจนเนอเรชันก่อนหน้าสร้างปัญหาสิ่งแวดล้อม คนรุ่นใหม่จึงไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อเพราะไม่ได้เป็นผู้ก่อปัญหา” หรือ “ยอมรับได้ไหมถ้าหากดาราระจะใช้กระเป๋าหนังจะเข้าแต่บริจาคเงินช่วยเหลือองค์กรพิทักษ์สัตว์” และ “การส่งต่อข้าวปโลมและกล่าวขอโทษ ถือว่าไม่ผิด” เป็นต้น

ในชั้นเรียนผู้สอนใช้วิธีการกระตุ้นคิดด้วยการนำโจทย์เข้าสู่บทสนทนา (dialogue) เริ่มต้นจากการตั้งคำถามว่า พลเมืองที่ดีควรมีความรับผิดชอบต่อใช้หรือไม่ และเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้สนทนาและถกเถียง เพื่อนำไปสู่การแสดงความคิดเห็นและสืบสอบความรู้ร่วมกันของผู้เรียนถึงนิยามของความรับผิดชอบต่อ และระดับของความผิดชอบ เช่น ใครควรรับผิดชอบต่อระหว่างปัจเจกบุคคลหรือโครงสร้าง (structure) ระดับความรับผิดชอบต่อของแต่ละบุคคล และถ้าหากปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่ในระดับของโครงสร้าง ปัจเจกบุคคลควรรับผิดชอบต่อหรือไม่ การต่อรองกับอำนาจเชิงโครงสร้างกระทำได้อย่างไร หรือผู้เรียนในฐานะเป็นพลเมืองควรมีการส่งเสียงของตนเองเพื่อแสดงบทบาทและแสวงหาความรับผิดชอบต่อร่วมกันในรูปแบบใด เป็นต้น โดยพบว่า ผู้เรียนสามารถอธิบายมิติทัศน์ของความรับผิดชอบต่อมีความสอดคล้องกับรูปแบบของความผิดชอบในระดับส่วนบุคคล ระดับสังคมส่วนรวม รวมถึงความผิดชอบในระดับโครงสร้าง เช่น รัฐบาล และสื่อ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงไปถึงประเด็นสิทธิของพลเมืองตามกฎหมาย โจทย์คำถามที่ผู้เรียนตั้งขึ้นโดยอิสระและสร้างบทสนทนาร่วมกันคือ ประเด็นการเคารพสิทธิของผู้อื่นเป็นความรับผิดชอบหรือไม่ พบว่าผู้เรียนได้นำประสบการณ์ส่วนตัวและที่เห็นในสังคมมาเป็นประเด็นถกเถียงกัน เช่น การใช้มือถือในระหว่างที่ผู้สอนกำลังสอน การซักรีดผ้าไฟแดง การแซงคิว การเผาป่าจนทำให้เกิดฝุ่นควันและมลพิษในอากาศ การบูลลี่ผู้อื่นผ่านคำพูดและการกระทำ เป็นต้น และผู้เรียนในฐานะพลเมืองควรเรียนรู้ขอบเขตของสิทธิและเลือกว่าควรจะทำอย่างไรเพื่อมิให้ไปล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่นทั้งที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายและที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม ซึ่งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากการยกตัวอย่างจากประสบการณ์ของแต่ละคนนี้ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงความเป็นพลเมืองและในทางตรงกันข้ามการไม่ปฏิบัติตนอย่างมีความรับผิดชอบสามารถทำให้เกิดการล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น

ชุมชนแห่งการสืบสอบความรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ถกเถียงเรื่องความผิดชอบกับการสร้างความเป็นพลเมืองจึงเป็นสิ่งสำคัญและควรเกิดขึ้นในชั้นเรียนทั่วไป เพราะการถกเถียงนำไปสู่การกระตุ้นคิดเพื่อสืบค้นร่วมกัน และสุดท้ายนำไปสู่สร้างกระบวนการคิดแก่ผู้เรียนเพื่อหาคำตอบของการเป็นพลเมืองที่ดีด้วยตนเอง รวมไปถึงผู้เรียนสามารถสร้างความเข้าใจต่อการตัดสินใจลงมือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความรับผิดชอบ และร่วมมีส่วนรับผิดชอบต่อตัดสินใจนั้นของตนเองด้วย นอกจากนี้การที่ผู้เรียนสามารถตั้งคำถามต่อความรับผิดชอบในระดับโครงสร้าง เช่น การละเลยต่อปัญหาการรับน้องของสถาบันการศึกษา การไม่ใส่ใจต่อปัญหาคอร์รัปชันของรัฐบาล เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการคิดและร่วมหาทางแก้ไขปัญหาจากความรับผิดชอบที่ควรมี เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมประชาธิปไตยนั้นควรเริ่มจากชั้นเรียนเพื่อเตรียมให้ผู้เรียนในฐานะพลเมืองสามารถออกไปใช้ชีวิตจริงร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างมีความรับผิดชอบ

บทสรุป

โจทย์สำหรับการเรียนรู้ในทุกวันนี้มักจะเป็นคำถามที่ว่าระบบการเรียนการสอนจะออกจากวงจรของการผลิตซ้ำการสอนแบบระบบฝากธนาคารที่ผู้เรียนเป็นเพียงผู้รับฝากความรู้จากผู้สอน และรูปแบบโครงสร้างอำนาจ (knowledge authority) ของความสัมพันธ์ในชั้นเรียนที่ผู้สอนและผู้เรียนถูกแบ่งแยกพื้นที่การเรียนรู้ออกจากกัน รวมถึงสภาพแวดล้อมในห้องเรียนที่ปิดกั้นกระบวนการคิดของผู้เรียนโดยเฉพาะการคิดเชิงวิพากษ์และการแก้ปัญหาซึ่งเป็นทักษะสำคัญในศตวรรษที่ 21 ศาสตร์การสอนเชิงวิพากษ์และการคิดเชิงวิพากษ์จึงเป็นเครื่องมือทางการศึกษาที่ถูกนำไปใช้เพื่อปลดปล่อยการถูกครอบงำจากวงจรการศึกษาแบบเดิม เช่น การสร้างห้องเรียนให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยแก่ผู้เรียนในฐานะเป็นผู้พูด (student voice) ที่มีตัวตนและสามารถสร้างเสียงของตนเองบนจุดยืนความคิดในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลและร่วมกับเสียงของเพื่อนร่วมชั้น ขณะที่ผู้สอนต้อง

เปลี่ยนบทบาทจากการควบคุมและการสั่งการ เป็นผู้สนับสนุนเพื่อเสริมพลังอำนาจ (empower) ผู้เรียนให้สามารถสร้างตัวตนและความรู้ใหม่ ๆ ขึ้นเองโดยปราศจากการครอบงำหรือเกิดจากการฝากความรู้ของผู้สอน กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจึงควรมีจัดการเรียนการสอนแบบการมีส่วนร่วมและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระและสร้างทางเลือกในการเรียนรู้ของตนเอง (student choice) ซึ่งเปรียบเสมือนการเรียนย้อนกลับที่เน้นความสนใจของผู้เรียนเป็นหลัก รวมไปถึงการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมประสบการณ์ความเสมอภาคระหว่างผู้เรียนและระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน (Banks & Banks, 2007) และแก้ไขข้อบกพร่องด้วยการให้ความสำคัญแก่ความหลากหลายและยอมรับในความแตกต่างในห้องเรียน วิธีการนี้จะให้ผู้เรียนทุกคนเป็นปัจเจกบุคคลที่มีความหลากหลาย และทุกคนสามารถประสบความสำเร็จตามศักยภาพของตน หากบริบทในการเรียนการสอนเป็นเช่นนี้การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจะช่วยสร้างผู้เรียนให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์และมีความเป็นตัวของตัวเอง

ห้องเรียนเชิงวิพากษ์จึงถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่ต้องการเสริมพลังของผู้เรียนด้วยกิจกรรมชุมชนแห่งการสืบสอบทางปรัชญา ในรูปแบบการเรียนการสอนที่เปิดพื้นที่ปลอดภัยให้ผู้เรียนได้มีอิสระในการคิดของตนเองและการพูดอย่างมีเป้าหมายและมีเหตุผล จากตัวอย่างกิจกรรมสะท้อนให้เห็นการสร้างสภาพแวดล้อมที่ทำให้ผู้เรียนมีประสบการณ์การในการเสี่ยงของตนเองเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเผชิญกับความหลากหลายทางความคิดระหว่างผู้เรียนและระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน เป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ที่ตั้งคำถามและสืบสอบหาคำตอบอย่างมีเป้าหมายเพื่อนำไปใช้แก้ปัญหาได้ในชีวิตจริง ทั้งยังเป็นการพัฒนาทัศนคติและฝึกปฏิบัติการเป็นผู้กระทำการ (agency) ด้วยการเป็นเจ้าของการเรียนรู้ของตนเอง และการเรียนรู้แบบการสืบสอบทางปรัชญายังช่วยพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ตามแนวคิดการสร้างสรรค์ทางปัญญา (constructivism) ที่ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงความรู้หรือสร้างความรู้ขึ้นได้ด้วยตนเองจากการลงมือปฏิบัติในกิจกรรม รวมถึงพัฒนาความคิดในการคิดเชิงวิพากษ์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่จะนำผู้เรียนในฐานะพลเมืองศตวรรษที่ 21 ไปสู่การมองปัญหาความเป็นธรรมทางสังคมในระดับโครงสร้าง และเป็นการสร้างพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมต่อสังคม (justice-oriented citizen) รวมถึงการเป็นพลเมืองโลก (global citizenship) ที่มีทักษะชีวิต มีความรู้เท่าทันและยืดหยุ่น และตระหนักรู้พลวัตโลกในศตวรรษที่ 21

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้แบบใหม่ที่สอดคล้องกับศตวรรษที่ 21 ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และจากการเข้าร่วมงานวิจัยในโครงการการพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์และความเป็นพลเมืองประชาธิปไตยด้วยวิธีการสอนแบบสืบสอบทางปรัชญาในระดับอุดมศึกษา ของมหาวิทยาลัยมหิดลร่วมกับมหาวิทยาลัยเซฟฟิลด์ (University of Sheffield) ประเทศอังกฤษ

References

- Anurutwong, A. (2012). *Kān phatthana thaksa kānkhit radap sūṅ* [Developing higher level of thinking skills]. IQ Book Center. (in Thai).
- Anvari, B. (2013, January 13). 2+2=5 | Two & Two - [MUST SEE] Nominated as Best Short Film, Bafta Film Awards, 2012 [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=EHAuGA7gqFU>
- Apple, M. W. (1993). The politics of official knowledge: Does a national curriculum make sense? *Teachers College Records*, 95(2), 222-241.
<https://www.tcrecord.org/content.asp?contentid=95>
- Banks, J. A., & Banks, C. A. M. (2007). *Multicultural education: Issues and perspectives*. John Wiley & Sons.
- Bellanca, J. & Brandt, R. (Eds.). (2011). *Thaksa hæṅ anākhōt mai: kānsuksā phūā satawat thī yīsip 'et* [21st century skills: Rethinking how students learn] (Wongkitrungrueng, W. & Jittarurk, A. (Trans). Bangkok: Open world (in Thai).
- Bloom, B. S. (Ed.). (1976). *Taxonomy of education objective: The classification of educational goals*. David McKay.

- Bucholz, B. A., DeHart, J. & Moorman, G. (2020). Digital citizenship during a global pandemic: Moving beyond digital literacy. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 64(1), 11–17.
<https://doi.org/10.1002/jaal.1076>
- CBS. (2011, January 16). *JFK's famous inaugural address passage* [Video]. Youtube.
https://www.youtube.com/watch?v=mx4HDgfWFs&ab_channel=CBS
- Chareonwongsak, K. (2006). *Kāṅkhīt chōēng wīphāk* [Critical thinking]. (8th. ed.). Success Media. (in Thai).
- Churches, A. (2009). *Bloom's digital taxonomy*. [Online] Retrieved May 28, 2021, from
https://www.academia.edu/30868755/Andrew_Churches_Blooms_Digital_Taxonomy_pdf
- Costrell, S. (2005). *Critical thinking skills: Developing effective analysis and argument*. Palgrave Macmillan.
- Dewey, J. (1922). Individuality, equality, and superiority. *The New Republic*. 61-63.
<https://www.unz.com/print/NewRepublic-1922dec13-00061/>
- Donnini, D. (2015). *The role of student voice and choice in learner centered competency reform* [Doctoral dissertation, University of New England].
<https://dune.une.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1026&context=theses>
- Fisher, R. (1998). *Teaching thinking: Philosophical enquiry in the classroom*. Cassell.
- Freire, P. (2016). *Kāṅsuksā khōng phū thūk kot khtī* [Pedagogy of the oppressed]. (P. Nammanorawong, N. Tangphonphiphat & W. Phanit, Trans). Plakadot. (in Thai).
- Giroux, H. A. (2013). *On critical pedagogy*. Bloomsbury Academic.

Guardian News. (2019, September 23). Greta Thunberg to world leaders: 'How dare you? You have stolen my dreams and my childhood' [Video]. Youtube.

<https://www.youtube.com/watch?v=TMrtLsQbaok>

Hargreaves, A. (2003). *Teaching in the knowledge society: Education in the age of insecurity*. Teachers College Press.

Kay, K. & Greenhill, V. (2011). Twenty-First century students need 21st century skills. In G. Wan & D. M. Gut (Eds.), *Bringing schools into the 21st century* (pp. 41-65). Springer.

DOI:10.1007/978-94-007-0268-4_3

Khaemane, T. (2011). *Thaksa kāṅkhitwikhro sāṅghro sāṅsan læ kāṅkhit yāṅ mī wīṭṭhānāyān: kāṅbūranākān nai kāṅṭhatkāṅriānrū* [Analysis, synthesis, creative and critical thinking skills: integration in teaching-learning plan]. *The Journal of the Royal Society of Thailand*. 36(2), 188-204. (in Thai).

Kurtnaimongkhon, W. (2012). *Kāṅbūranākān withi khīt bæp yonisōmnasikān kap phratyā samrap dek: rāy ngān kāṅwīchi* [Integration of Yonisomanasikara and philosophy for children]. Department of Philosophy and Religion, Srinakharinwirot University. (in Thai).

Lipman, M. (2003). *Thinking in education* (2nd ed.). Cambridge University Press.

McLaren, P. (1998). Revolutionary pedagogy in post-revolutionary times: Rethinking the political economy of critical education. *Educational Theory*, 48(4), 431-462.

<https://doi.org/10.1111/j.1741-5446.1998.00431.x>

McLaren, P. (2003). *Life in schools: An introduction to critical pedagogy in the foundations of education* (4th ed.). Allyn and Bacon.

McLaren, P. (2015). CHAPTER ONE: Reflections on Paulo Freire, critical pedagogy, and the current crisis of capitalism. *Counterpoints*, 500, 17-38.

<http://www.jstor.org/stable/45178202>

Mookdawijit, Y. (2018). *Usākhane nai thāna phōnlamuāng lōk* [Southeast Asia as the cosmopolitanism] Retrieve June 14, 2021, from

<https://www.the101.world/cosmopolitanism-in-sea/> (in Thai).

Nawarat, N. (2018). *Kānsuksā phahuwatthanathām mummōṅg choēṅ wiphāk lāe kānpātibatkān nai rōṅgrīan* [Multicultural education critical perspectives and praxis in schooling]. Faculty of Education, Chiang Mai University. (in Thai).

Nawarat, N., & Yimsawat, C. (2017). *Sitthi rai tuā ton: kānsuksā khōṅ dek khām chat thai yai nai rōṅgrīan thai changwat chiang mai* [The education of Shan migrant children in Thai schools, Chiangmai province]. Faculty of Education, Chiangmai University.

Office of the Basic Education Commission. (2017). *Laksūt kæn klāṅ kānsuksā khan phūnthān phutthasakkarāt 2551* chabap prapprung 2560 [The basic education core curriculum B.E. 2551 (A.D. 2008) Edition 2017]. Ministry of Education. (in Thai).

Organisation for Economic Cooperation and Development. (2013). *PISA 2012 results: What makes schools successful? Resources, policies and practices (Volume IV)*, PISA, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264201156-en>

Organisation for Economic Cooperation and Development. (2019). *OECD future of education and skills: Conceptual learning framework: Student Agency for 2030*.

https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/student-agency/Student_Agency_for_2030_concept_note.pdf

- Organisation for Economic Cooperation and Development. (2021). Are 15-year-olds prepared to deal with fake news and misinformation? *PISA in Focus*, 113. 1-8. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/6ad5395e-en.pdf?expires=1636725715&id=id&accname=guest&checksum=3B902B111A43991ED710163E6F5761F3>
- P21 Partnership for 21st Century Learning, A Network of Battelle for Kids. (2019). *Framework for 21st century learning*. Retrieved June 20, 20221 from http://static.battelleforkids.org/documents/p21/P21_Framework_Brief.pdf
- Phanit, W. (2012). *Withī sāng kānriānrū phūā sit nai satawat thī yīsip‘et* [The way to create learning for pupils in the 21st century]. Sotsri-Saritwong Foundation. (in Thai).
- Phanit, W.(2015).*Riānrū sū kānpliānplæng* [Transformative learning]. Siam Commercial Foundation. (in Thai).
- Phatrawat, J., (2010). *Kūmū kānwichi chōēng patibatkān bæp mī sūānrūām* [The participatory action research manual]. (2nd ed.). Faculty of Economics, Kasetsart University. (in Thai)
- Phiriyajitkornkit, S, (2005). *Phratyā samrap yaowachōn kap kānsōn phratyā nai thāna wichā suksā thūā pai* [Philosophy for youth with teaching philosophy as a general education subject]. Philosophy and Religion Research Project, The Thailand Research Fund. (in Thai).
- Pomeroy, J. (2016, October 3). *The rise of the digital natives*. Retrieved August 17, 2021, from <https://www.linkedin.com/pulse/rise-digital-natives-james-pomeroy/>

- Rangupthuk, W. (2020). Samatthana dek Thai nai yuk lōk phlikphan. [Thai Learners' Key Competencies in VUCA World]. *Journal of Teacher Professional Development*. 1(1), 8-18.
<https://ph02.tci-thaijo.org/index.php/withayajarnjournal/article/view/240674>. (in Thai).
- Schrum, L. & Levin, B.B, (2009). *Leading 21st century schools: Harnessing technology for engagement and achievement*. Corwin.
- Siribanphithak, P. (2010). *Kānwikhro kānsuksā chōēng wiphāk: phūnthān kānsuksā phrāden wikrit thāng kānsuksā* [Critical pedagogy analysis: Fundamentals of studying educational crisis issues]. Thaisamphan (in Thai).
- Wongkitrungrueng, W. (2018). *Kūmū phōnlamūāng digital* [The digital citizenship manual].
<https://thaidigizen.com/wp-content/uploads/2018/06/DigitalCitizenship-Book-ok.pdf>
- World Economic Forum. (2015). *New vision for education unlocking the potential of technology*. http://www3.weforum.org/docs/WE_FUSA_NewVisionforEducation_Report2015.pdf